

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 8, Temmuz/July 2022, ss. 637-660.

Geliş Tarihi–Received Date: 24.01.2022 Kabul Tarihi–Accepted Date: 08.06.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

OSMANLI DEVLETİ’NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

 MAHMUT AKPINAR*

 10.53718/gttad.1062556

ÖZ

Eski ve Yeni Fenerlilerin son temsilcilerinden olan Mavroyeni ailesi, XIX. yüzyıldaki değişime kısa sürede ayak uydurarak, devletle olan münasebetini sürdürmeyi bildi. Aile, Rum Ortodoks cemaati içindeki yerini de korudu. Mavroyeni Bey, Fransa’da aldığı hukuk eğitiminin yanı sıra iyi bir Fransızcaya sahipti. Mavroyeni Bey, eğitiminin ardından İstanbul’a döndüğünde Osmanlı bürokrasisine dâhil olmayı beklese de umduğunu bulamadı. Londra’ya giden Mavroyeni Bey, bir Rum şirketinde işe başladı. Londra’daki iş hayatından memnun kalmayınca birkaç yıl sonra ayrılarak geri döndü. Yeterince Türkçe bilen Mavroyeni Bey, Londra yıllarında İngilizcesini de geliştirdi. 1875’te saray hekimi olan babası Spiridon Mavroyeni vasıtasıyla Mabeyn-i Hümayunda kâtip olarak işe başladı. 1879’da yeni teşkil edilmiş olan Belgrad Elçiliğine kâtip tayin edilen Mavroyeni Bey, böylece çok geçmeden arzulanı hariciye bürokrasisine dâhil oldu. Burada bulunmaktan pek mutlu değildi ve 1881’de bir başka elçiliğe, Madrid’e kâtip tayin edildi. Burada çalışırken, babasının nüfuzuyla Londra gibi daha büyük bir diplomasi merkezine geçmeye uğraşsa da bu olmadı. Madrid’de beş yılı aşkın bir süre çalıştıktan sonra, yakaladığı elçilik fırsatını değerlendirerek 1887’de Washington’a gitti.

Mavroyeni Bey, birçok üst düzey bürokrat ve diplomatın tercih etmediği Washington’da mesleki kariyerini geliştirme fırsatı buldu. Aynı zamanda Mavroyeni Bey, bu görevle üst bürokrasiye geçiş yaptı. Mavroyeni Bey’in dokuz yıllık elçilik vazifesi, 1896 yılı ortalarında artık yerine Müslüman bir elçi atanmalı denilerek hükümet tarafından sonlandırılmıştır. Sonraki birkaç yılı, kendisine uygun bir vazife olmadığı gerekçesiyle boşta geçti. Aslında Girit Valiliği ve Sisam Beyliğine adı geçse de Mavroyeni Bey, hiç istekli davranmadı. Elçilik görevinden sonra yaşadıkları, onu, fikren giderek rejime muhalif olanlara yani Meşrutiyet yanlılarına yaklaştırdı. 1901’de Mavroyeni Bey, Osmanlı modernleşmesinin sembol kurumlarından Şura-yı Devlete aza tayin edildi. 1902’de babası Spiridon Mavroyeni Paşa’yı kaybedince, aslında hamisini kaybetmiş oldu. Mavroyeni Bey, 1902’de tekrar Sisam Beyliğine adı geçtiğinde, görevi kabul edip, gitmek zorunda kaldı. Yaklaşık iki yıl süren Sisam macerasında taraflı bir yönetim sergilediği gerekçesiyle suçlandı. Bu suçlamalara daha fazla dayanamayarak istifa etti. 1904’te tekrar Şura-yı Devlet azalığına atandı ve Meşrutiyetin yeniden ilanına kadar bu görevde kaldı. Yenilikçi ve liberal görüşleri dolayısıyla İttihatçıların dikkatini çeken Mavroyeni Bey, 1908’de Meclis-i Âyana aza atandı. Birkaç yıl bu mecliste çalışarak Mavroyeni Bey, Batı kökenli fikirleriyle Meşrutiyet rejiminin gelişimine katkı sunmaya çalıştı. 1911’de kendi isteği ile olmasa da Viyana’ya elçi tayin edildi. Bir yıla yakın bir süre görev yaptıktan sonra, Birinci Balkan Savaşı devam ederken Batı Anadolu’daki Rumların yaptıkları bahane edilerek görevden alındı. Meclis-i Âyan azası idi, kendisine başka bir görev verilmedi. Mavroyeni Bey, 1907’de tutmaya başladığı günlüğüne devam etti. Cumhuriyet ile beraber Türkiye’de yaşamaya devam etti ve 1929’da ömrünü bu topraklarda tamamladı.

Anahtar Kelimeler: Yeni Fenerli, Hukuk, Hariciye, Kâtip, Washington Elçisi, Liberal

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Sivas/TÜRKİYE, E-Posta: makpinar25@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7269-0360.

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:
ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)
A NEW PHANARIOT AT THE SERVICE OF THE OTTOMAN STATE:
MAVROGENIS BEY (1848-1929)

ABSTRACT

The Mavrogenis family, who are one of the last representative of The Old and New Phanariots, could keep up with the changes in the XIX. century in a short time and maintain its relation with the state. The family also preserved its place in Rum Orthodox community. Mavrogenis Bey, who had received law education in French, could speak French well. Although he expected to have a position in the Ottoman bureaucracy after he graduated and returned to Istanbul, he got disappointed. Mavrogenis Bey, who went to London, started to work for a Rum company there. Not satisfied with work life in London, he quitted his work and came back to Istanbul. Mavrogenis Bey, who knows Turkish well enough, also improved his English during his years in London. He started to work as a clerk in the Mabeyn-i Humayun in 1875 thanks to his father, Spyridon Mavrogenis, who worked as a doctor for the palace. Later on, Mavrogenis Bey was appointed as a clerk for the newly founded Belgrade Embassy in 1879, thus before long he became a part of foreign bureaucracy, which he desired. Mavrogenis Bey, who was not happy to be in Belgrade was appointed to another embassy, Madrid, as a clerk in 1881. Although he tried to get appointed to a larger center of diplomacy using his father's power, he was not able to do so. After working for more than five years in Madrid, he took the opportunity to be a minister to the US and moved to Washington.

He had an opportunity to improve his career in his profession in Washington, a city which was not preferred by many senior bureaucrat and diplomats. With this appointment, he also had his place in high ranking bureaucracy. Mavrogenis Bey's nine years of service ended in 1896 when he was discharged upon calls for the appointment of a Muslim ambassador in his place, which was not a legitimate reason. He was not appointed to any position in the following few years due to the pretext that there was not a suitable position for him. Actually, he was mentioned as a candidate for Crete and Samos governor, he was not eager. Following his embassy service, what he had experienced drew him mentally closer to the opponents of the regime (the supporters of constitutionalism). In 1901, Mavrogenis Bey was appointed as a member to Şura-yı Devlet (Council of state), which was one of the symbols for modernization of the Ottoman state. When he lost his father in 1902, he actually lost his tutelary. When he was nominated for Samos Governor again, Mavrogenis Bey had to accept and go it. He was accused of his partial administration during his time in Samos for about two years. He resigned because of these accusations. He was appointed as a member to Şura-yı Devlet (Council of state) and stayed in the same position till the declaration of constitutionalism. Mavrogenis Bey, who attracted the attention of the Unionists because of his Reformist and liberal views, was appointed as a member of Meclis-i Âyan (Assembly of Notables) in 1908. With his Western thoughts and ideas, Mavrogenis Bey, who worked in this assembly, contributed to the improvement of constitutionalism. In 1911, he was appointed as the ambassador to Vienna in 1911, though not with his own wish. After he worked there for one year, he was discharged on the pretext of the deeds of Rums in Western Anatolia during the Balkan War I. He was the member of Assembly of Notables; he was not given another duty. Mavrogenis Bey kept writing his dairy he started in 1907. He did not leave the country after the declaration of the Republic and died in these lands in 1929.

Keywords: New Phanariot, Law, Foreign Affairs, Secretary, Ambassador of Washington, Liberal.

GİRİŞ

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in de çağrısıyla nüfuzlu Rumların bir bölümü Avrupa'ya göç etmeyip, İstanbul'da kalırken, amaçları yeni devletle uzlaşarak, çıkarlarını korumaktı. Nüfuzlu ve zengin Rum aileler 1600'lü yılların başlarında Patrikhane'nin Fener semtine konuşlanmalarıyla onun çevresine yerleşip, kendilerini Bizans'ın vârisi olarak görmeye başlamalarıyla Osmanlı'da tanınırlığı artan zümre, Fenerliler olarak anılır. Genelde Bizans kökenli oldukları söylenen bu aileler arasında ticaret dolayısıyla İstanbul'a İtalya, Mora Yarımadası, Ege Adaları, Eğriboz, Taşöz ve İzmir gibi farklı yerlerden gelip yerleşenler de olduğu söylenir. Avrupa, Rum ve Türk kültürünün özelliklerini taşıdıkları belirtilen Fenerliler arasında Paleologos, Lascaris, Kakateros, Kantekuzenos, Vatatzes, Angelos ve Musuruslar gibi Bizans, Rarul ve Petrapalis gibi Norman ve Germen, Kalamaki ve Baltazzi gibi Romen, Vogoridi gibi Bulgar ve Morosiniler gibi Venedik kökenliler bulunmaktaydı. Fenerliler bürokrasinin yanı sıra ticari alandaki faaliyetleri ile imparatorluk içinde ön plana çıkmaktaydılar. Eğitime önem veren Fenerliler, çocuklarının iyi eğitim alabilmesi için İtalya başta olmak üzere Avrupa ülkelerini tercih ediyorlardı. Yabancı dil öğrenimi ve Avrupa kültürünün yakından bilinmesi, eğitimin temel hedefleri arasındaydı¹.

¹ Christine Philliou, "Osmanlı Yönetimi'ndeki Fenerli Nüfuzunun Çözümlemesi", *Toplumsal Tarih*, çev. Nilüfer Kaya, S. 193, İstanbul 2010, s. 54-69; Zeynep Sözen, *Fenerli Beyler 110 Yıllık Öyküsü (1711-1821)*, Aybay Yayınları, İstanbul 2000.

Fenerliler, Fatih Sultan Mehmed döneminde yabancı ülkelerle yapılan yazışmaların tercüme işlerini yürütüyorlardı. Ayrıca kendi cemaatleri içinde Logothet unvanıyla, Patrikhane ile cemaat arasındaki işlere aracılık edip, diyalogu da sağlıyorlardı. 1500'lerin sonlarında tercümanlık da yapmaya başladılar. Baş Tercüman Panayotis N. Mamonas tercümanlık işlerindeki gayreti ile marifetli ve dil bilen Rumları öne çıkardı. 1600'lerin son çeyreğinde Aleksandır Mavrokordato'nun Köprülü Fazıl Ahmed Paşa tarafından baş tercüman yapılmasıyla Fenerliler, Osmanlı bürokrasisinde önemli mevkilere gelmeye başladılar². Aleksandır, 1699 Karlofça Antlaşması müzakerelerindeki gayreti ile takdir edildi. Daha sonra, sağlanan güvenle birlikte tercümanlık görevi oğlu, Nikolaki Mavrokordato'ya verildi. XVIII. yüzyılda yerli Eflak ve Boğdan beylerinin devlete olan güveni sarsmaları neticesinde 1709'dan itibaren bu iki beyliğe Fenerliler tayin edilmeye başlandı. İlk olarak da Boğdan Beyliği'ne Nikolaki Mavrokordato atandı. Tercümanlık ve voyvodalık görevleriyle Fenerlilerin etkinliği 1821 Yunan İsyanına kadar devam etti. Bu süre zarfında devlet Eflak'a 40, Boğdan'a 36 voyvoda tayin ederken, 34 Fenerli bey de baş tercümanlık vazifesini üstlendi. Fransız İhtilali ile Rumlar arasında da milliyetçiliğin yayılması ve güveni sarsıcı gelişmeler, Fenerlilerin de zarar görmesine yol açtı. Zira az da olsa Fenerlilerin bir bölümü isyana iştirak etti. Karatodori, Vogoridi, Kalimaki, Mavroyeni, Fotyadi, Musurus, Aristarki, Karaca gibi birçok aile isyan sırasında devlete bağlılığını gösterdi ve olayların dışında kaldı. Devlet bu ailelerin fertlerine görev vermeye devam etti.

Yaşam standartlarına özen gösteren Fenerliler, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fener'den ayrılarak daha ziyade Boğaziçi'nde Kuruçeşme, Arnavutköy, Tarabya ve Yeniköy gibi semtlere yerleştiler. İsyân döneminde burayı terk edip Yunanistan'a gidenler olmakla birlikte geri kalanlar yaşamlarını Boğaziçi'ndeki semtlerde sürdürdüler. Fenerli zümresinin son temsilcileri olan bu ailelere, "Yeni Fenerli" de denilmektedir³. Yeni Fenerliler, Batı kültürünü bilen, bilgi ve bilime değer veren bir zümreydi. Osmanlı burjuvazisinin bir parçası diyebileceğimiz Yeni Fenerliler, devlete bağlı ve saygılıydılar.

1. Mavroyeni Ailesi

Mavroyeni ailesinin kökenine dair farklı görüşler bulunmaktadır⁴. Pouqueville'e göre, Bizans'ın köklü ailelerinden biri olduğu ve fetihle birlikte İstanbul'dan ayrılarak Eğriboz Adası'na yerleştikleri söylenir. Bir başka görüşe göre, soyları Venedikli Morosini ailesine dayanmaktadır. Venedik Dükü kalığı yapan François Morisini'nin ailenin ilk bilinen ferdi olduğu söylenir. Zamanla Rumlaşan aile, birçok Rum aile gibi, Ege Denizi ve çevresinde, denizcilik ve ticaretle uğraşmaktaydı. Bir dönem Eğriboz Adası'nda bulunan aile, daha sonra Mora Yarımadası'nda yaşadı. Fakat 1715'teki Venedik-Osmanlı savaşının ardından bu bölgeden ayrılarak Kiklad Adaları içinde yer alan Paros Adası'na göç ettiler⁵. Bölgede ticari faaliyetlere devam eden aile ekonomik açıdan giderek büyüdü. Petros Mavroyeni ve sonrasında oğlu Dimitraki (Demeter), Mikinos Adası'nda Avusturya Habsburg İmparatorluğu'nun konsolos vekilliğini yaptılar. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile kurdukları ilişki, onların güçlenmesinde önemli bir etken oldu. Petros Mavroyeni'nin kardeşi Nikolaki, Osmanlı idaresinden Paros Adası'nın muhassıllığı işini almıştır. Daha sonra 1744-1750 ve 1756-1759 yılları arasında donanma tercümanlığı vazifesini yürüttü. Diğer kardeşleri İstefanaki de kısa süre bu görevi yaptı⁶. Mavroyeni ailesinin Osmanlı Devleti ile münasebeti her geçen gün arttı.

Nikolaki Mavroyeni aynı zamanda Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın sarraflığını yaptı. Onun himayesinde tekrar donanma tercümanlığına getirildi. 1786'da ise Eflak Voyvodalığına tayin edildi. Bu tayin Fenerlileri rahatsız etti. Nikolaki Efendi, Rusya ve Avusturya savaşlarında gösterdiği yararlılıkla daha da ünlendi. Eflak Voyvodalığı sırasında yanına aldığı yeğeni Yanko Mavroyeni de bir müddet kendisi ile çalıştı. Voyvodalığın defterdarlığını yapan Yanko Bey, eğitimini yarım bıraktı. Ancak 1790'da hamisi konumundaki Sadrazam Cezayirli Hasan Paşa'nın vefatı ile birlikte onu, bu makamda istemeyenlerin karalamaları sonucu gözden düşü ve yeni sadrazam Çelebizade Şerif Hasan Paşa'nın kararıyla idam edildi. Yetkisini suiistimal ettiğine dair rivayetler vardı. Yanko Bey, amcasının mal varlığı hususunda sorgulandı. Olup bitenlerden olumsuz

² Devlet, bu kurumda değişikliğe giderek, Divan-ı Hümayun tercümanlığına mühtedilerin yerine büyük Osmanlı ailesinin üyesi olan Rumları tayin etmeye başladı. Bilgin Aydın, "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri", *Osmanlı Araştırmaları*, S.29, İstanbul 2007, s. 57; Carter V. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Hayatı*, yay. haz. Ayşe Anadol, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 32.

³ Maria Georgiadou, "Expert Knowledge between Tradition and Reform, The Carathéodorys: a Neo-Phanariot Family 19th Century Constantinople", *Médecins et Ingénieurs Ottomans à l'âge des Nationalismes*, Edt. Méropi Anastassiadou-Dumont, Paris 2003, s. 243-294 ; Peri Efe, "Millet-i Rum'dan Bir Münevver : Aleksandros Karatheodoris", *Toplumsal Tarih*, çev. Nilüfer Kaya, S. 193, İstanbul 2010, s. 83-93.

⁴ Mihail Dimitri Sturdza, *Grandes Familles De Gre'ce (d' Albanie et de Constantinople Dictionnaire Historique et Généalogique)*, M-D Sturdza, Paris 1999, s. 340.

⁵ Konstantina Adrianopoulou, *Alexander Mavroani Bey: From The 19th Century Reform Era To The Young Turk Revolution Through TheLife And Ideology Of A Neophanariot Ottoman Bureaucrat*, Boğaziçi University Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Unpublished Master Of Arts), İstanbul 2004, s. 11.

⁶ Musa Kılıç, "Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Rum Diplomatın Portresi: Viyana Maslahatgüzarı Yanko Mavroyeni (Jean Mavroyeni)", *Tanzimat'tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, Edt. İrşad Sami Yuca- Hidayet Kara, Kitabevi Yayınevi, 2019, s. 171.

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

etkilenen Yanko Mavroyeni Viyana'ya kaçtı⁷. Viyana'dayken Yunan milliyetçileri ile beraber olduğuna dair söylentiler yayıldı. Zira amcası Nikolaki Efendi'nin maiyetinde Yunan milliyetçisi Rigas ile birlikte çalışmıştı. Aynı şekilde Viyana'da Yunan milliyetçiliği yapan bir dernekte birlikte çalıştıkları söylendi. Öte yandan Rigas'ın yakalanmasında Yanko Bey'in rolü olduğunu ileri sürenler oldu. Blancard bu iddiaların doğru olmadığını söylemiştir⁸. Tüm bu iddiaların ardından, 1811'de Yanko Argiropulo'nun görevden alınmasıyla Yanko Mavroyeni devlet tarafından Viyana Maslahatgüzarlığına atandı⁹. Yanko Bey, aralıklarla toplam dört defa Viyana Maslahatgüzarlığı yaptı. Yanko Bey, sürekli diplomasi döneminin her iki evresinde görev yapan tek diplomattır. Yanko Bey Eski ve Yeni Fenerlilerin temsilcilerindendi.

Dimitraki (Demeter) Mavroyeni'nin oğlu, Spiridon Mavroyeni'nin XIX. yüzyılın başlarında Donanma Tercümanı Panoyoti Muruzi'nin sekreterliğini yaptığı belirtilir. Oğlunun doğumundan birkaç gün önce ölünce, Spiridon Bey'in oğluna da Spiridon ismi verilmiştir. 1817'de doğan Spiridon Mavroyeni ilk eğitimini Yeniköy'de tamamladı. Ticaret okulunda okuduktan sonra amcası Yanko Mavroyeni, onu yanına alarak Viyana'da tıp eğitimi almasını sağladı. 1843'te eğitimini tamamladıktan sonra, yaklaşık iki yıl hekimlik yaptı. İstanbul'a döndükten sonra askeri hastanede çalıştı. 1850'li yıllarda saraya hekim oldu. Öte yandan yıllarca tıp mektebinde hocalık yaptı. Cemiyet-i Tibbiye-i Şahenenin kuruluşunda rol aldı. Sürekli tıpla alakalı bilimsel çalışmaların içinde yer aldı. II. Abdülhamid padişah olduktan sonra Mavroyeni Paşa'yı hekimbaşı olarak atadı. Uzun yıllar bu görevde kalan Mavroyeni Paşa, aynı zamanda Rum Ortodoks cemaatinin saygın bir mensubu olarak Meclis-i Ayanda görev yaptı¹⁰.

2. Mesleki Hayatındaki İlk Görevleri (1875-1886)

1848'de İstanbul'da doğan Aleksandır Mavroyeni Beyoğlu Rum Mektebini bitirdikten sonra 16 yaşındayken devlet tarafından yükseköğrenim için Paris'e gönderildi. Mavroyeni bir yıl Mekteb-i Osmanîde iki yıl da Saint Barbe Okulunda okuduktan sonra Ecole de Droit'da üç yıl hukuk tahsil etti¹¹. İyi bir Fransızcaya sahip olan Mavroyeni Bey, mesleki kariyerine elçiliklerin birinde alacağı görevle başlamayı arzu ediyordu. Anne tarafından yakını olan Berlin Elçisi Yanko Aristarki vasıtasıyla hariciyeye intisap etmek istedi. Aristarki Bey, Mavroyeni Bey'i kendi yanında istihdam edebilmek için girişimde bulundu, ancak talebi hariciye tarafından kabul görmedi¹². Mavroyeni Bey, İstanbul'a döndükten sonra devlet kadrolarında istihdamı beklenirken, her nedense bu gerçekleşmedi, o da İngiltere'ye giderek, Ralli Brothers isimli Rumların sahip olduğu bir şirkete girdi. Beş yıl kadar bu şirkette çalışan Mavroyeni Bey ticaretle uğraştı, ancak umduğunu pek bulamayınca tekrar İstanbul'a döndü. Mavroyeni Bey'in Londra'daki kazanımı, İngilizcesini geliştirmek oldu. Ayrıca Mavroyeni Bey, Türkçeyi de yeterince biliyordu¹³. Mavroyeni Bey tekrar İstanbul'a döndüğünde, bu defa hekim babasının da nüfuzuyla bürokrasiye dâhil oldu¹⁴.

Mavroyeni Bey 1875'te üç bin yedi yüz elli kuruş maaşla sarayın yazı işleriyle meşgul olan Mabeyn-i Hümayun Dairesi kâtipliği görevi ile memuriyete başladı. Saraydaki haberleşme ağının işleyişinde önemli bir role sahip olan bu daire, padişahın ülke içinde ve dışında çeşitli birimlerle olan irtibatını sağlardı. Saray ile muhtelif resmî kurumlar arasındaki yazışmaları yürütürdü. Mabeynin, devlet işlerinin merkezinde olması hasebiyle, görülen işler dolayısıyla ön plana çıktığı için devlet adamlarınca, statü bakımından kendi altlarında olan kâtiplere ve mabeyincilere hürmet edilirdi. Bu dönemde dairede üç ila altı arasında kâtip görev yapmaktaydı. Mavroyeni Bey, II. Abdülhamid'in büyük önem verdiği ve büyüttüğü baş kitabette Nisan 1879'a kadar görev yaptı. Ardından, çok istediği hariciye bünyesinde görevlendirilerek Belgrad'a gönderildi. Belgrad Elçiliği, Sırbistan'ın 1878 Berlin Antlaşması sonucunda bağımsızlığını elde etmesinin ardından kurulmuş ve 1879'da elçiliğe Sermed Efendi ortaelçi tayin edilmişti¹⁵. Abdülhak Hamid de elçiliğe kâtip atanmıştı¹⁶. Ancak

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/2, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 58-60.

⁸ Theodore Blancard, *Les Mavroyénis. : l'histoire d'Orient*, C.II, Paris 1909, s. 137-145.

⁹ Musa Kılıç, "İlk İkamet Elçilerinin Halefleri Rum Maslahatgüzarlar (1800-1821)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXVIII, S. 65, 2019, s. 257, 265-266.

¹⁰ Spiridon Mavroyeni Bey 1817'de İstanbul'da doğdu.. 1835-1845 yılları arasında Viyana'da tıp eğitimi gördü. Bir süre burada çalıştı. Daha sonra bir müddet İstanbul'da Tophane Hastanesinde ve Haydarpaşa Hastanesinde görev yaptı. Akabinde Paris'e gitti ve orada tıp okulunda dersler verdi.. Strudza, *age*, s. 340; Adrianopoulou, *agt.*, s. 36-38.

¹¹ BOA., DH.SAİDd., 10/345.

¹² Adrianopoulou 1845 yılında doğduğunu söyler. Adrianopoulou, *agt.*, s. 41.

¹³ BOA., DH.SAİDd., 10/345; Kariyerleri bakımından Türkçeyi iyi bilmeleri önemli bir avantajdı. Johann Strauss, "Fenerliler ve Türk Dili" çev. *Toplumsal Tarih*, çev. Nilüfer Kaya, S. 193, İstanbul 2010, s. 70-79.

¹⁴ Adrianopoulou, *agt.*, s. 41, 43.

¹⁵ BOA., İHR., 17118, 11.04.1879 (18.04.1296); Sermed Efendi, 1834 doğumlu olup, Tercüme Odasında yetişmiş, Berlin ve Londra elçiliklerinde kâtiplik yapmıştır. 1872'den Belgrad'a gelene kadar ise Peşte Şehbenderliği görevini yürütmüştür. Uğur Özcan, *Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, TTK Basımevi, Ankara 2012, s. 57-60.

¹⁶ Tarhan hatratında, bu görevin önce kendisine tevdi edildiğinden bahseder. Tayinden hiç memnun olmadığını, Paris'ten sonra bir ağılda yaşamak istemediğini ve devletimizin bünyesinden doğan bu asi hükümette bulunmayı vicdanının kabul etmediğini ifade etmiştir. İstifasına neden olacak bir gelişmeyi temenni etmiştir. O böyle düşünüp dururken gazetelerden Mavroyeni Bey'in bu göreve atandığını öğrenince kendisinin önemsenmediğini düşünmüş ve bu durumun gücüne gittiğini belirtmiştir. Abdülhak Hamid Tarhan, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Hatıraları*, haz. İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 132.

onun isteksizliği dolayısıyla yerine Mavroyeni Bey atanmıştı. Mavroyeni Bey'in, babasının saray çevresindeki nüfuzu sayesinde kariyer basamaklarında yükselme fırsatını yakaladığı anlaşılıyor¹⁷. Mavroyeni Bey, 30 lira maaş ve birinci kâtip unvanıyla bu elçiliğe atanarak diploması kadrolarına üst seviyeden hızlı bir geçiş yaptı¹⁸. 1880 yılı sonbaharında Sermed Efendi ile Halil Halid Bey arasında gerçekleşen beyağış ile görev değişikliği oldu. Mavroyeni Bey aynı yerde bir müddet de Halil Halid Bey maiyetinde çalıştı¹⁹.

Berlin Antlaşması sonrasında Sırbistan ve Karadağ devletlerinin kurulmasıyla bölgede acilen çözülmesi gereken sınır problemleri olduğu gibi, buna bağlı olarak asayiş sorunları da çoğaldı. Sırp topraklarında kalan Müslümanların durumu, mülkiyet ve güvenli bölgelere göç meseleleri Belgrad Elçiliğinin gündemindeki diğer konular arasında sayılabilir²⁰. Bu dönemde, Berlin Antlaşmasının neticesinden pek de memnun olmayan Sırlar, sınır çatışmalarına yönelerek bölgedeki güvenliği zaafa uğratarken, Kosova ile Selanik'e kadar uzanan Makedonya bölgesini, sınırlarına katıp topraklarını genişletmenin peşindeydi. Müslümanların toprak ve mülkiyet sorunlarının çözümünde istenen neticelerin alınmaması ve çözümde yaşanan gecikmeler, mağduriyetlere yol açarken, Müslüman ahaliden bazılarının, Belgrad Elçisi Halid Bey'in kendi haklarını yeterince savunmadığı yönünde şikâyetle buldukları görülmektedir²¹. Mavroyeni Bey bölgesel fiili sorunların çok olduğu Belgrad'da çalışmaktan muhtemelen mutlu değildi. Zira Mavroyeni Bey 1880 yılı sonlarına doğru izin talep ederek İstanbul'a geldiğinde daha üst düzey bir elçiliğe geçebilmek için babasını devreye soktu. Onun gözü Londra ve Paris gibi elçiliklerdeydi. Mavroyeni Bey'in elçiliklerdeki istihdama dair elde ettiği bilgilerle, Londra Elçiliğinde münasip bir göreve tayini talep edildi. Ancak Spiridon Mavroyeni Bey'in bu ricası Londra Elçisi Musurus Paşa'nın itirazı dolayısıyla küçük çaplı bir krize yol açtı. Zira Mavroyeni Bey'in atanması düşünülen elçilik müsteşarlığı görevine, Musurus Paşa, kıdeminden dolayı elçiliğin ikinci kâtipliğini yapan, diğer oğlu Pavlaki Bey'in atanmasını istiyordu. Musurus Paşa, şayet bu tayin olmazsa görevinden istifa edeceğini belirtti. Her iki tarafın da gücendirilmemesi için, birinin müsteşar ve diğerinin de başkâtip atanabileceği konuşuldu. Ancak yetkili mercilerce, bunun bütçe kanuna mugayir bir durum olduğu ve dolayısıyla her ikisine de aynı maaş verilerek konunun çözülebileceği ifade edildi²². Muhtemelen Musurus Paşa, zoraki bir kadro ihdasının yaratacağı sıkıntılar ve tecrübesizliği dolayısıyla Mavroyeni Bey'in üst düzey bir görevle Londra'ya atanmasını istemedi. Münasip bir yer bulunana kadar, Mavroyeni Bey Belgrad'ta çalışmaya devam etti. Mavroyeni Bey bir müddet sonra liyakatine binaen üçüncü rütbeden Mecidi nişanı ile taltif edildi²³. Ayrıca 1880 yılı Aralık ayında Sırp Hükümeti Mavroyeni Bey'e üçüncü rütbeden Takvor nişanı verdi²⁴. Ancak, Mavroyeni Bey Belgrad'da olmaktan memnun değildi.

1881'de ise yaklaşık yirmi yıldır Paris Elçiliğine bağlı bir surette idare edilen Madrid Elçiliği, İspanya ile artan ilişkiler nedeniyle yeniden müstakil hale getirilince, memur kadrosuna atamalar yapıldı²⁵. Murad Efendi'nin ölümüyle kapatılması düşünülen Lahey Elçiliğinin memuru Logaridis Efendi'nin Madrid'e atanması söz konusu edilse de²⁶, elçiliğin kapatılmasından vazgeçilince, Mavroyeni Bey de Madrid Elçiliğine birinci kâtip tayin edildi. Mavroyeni Bey nihayet Belgrad'tan kurtuldu. Madrid Belgrad'a göre daha üst düzey bir şehir olsa da şimdiye kadar, Osmanlı Hariciyesinin pek ihtimam gösterdiği bir merkez olmamıştı. Mavroyeni Bey, Sermed Efendi ile Belgrad'tan sonra birkaç yıl da Madrid'de çalıştı. Madrid Elçiliğinde iş yoğunluğu fazla olmasa da Kıbrıs'ın elden çıkışıyla birlikte, Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki gelişmelerin farklı bir noktadan izlenebilmesi bakımından gerekliydi. Nitekim elçiliğin birçok yazışmasında bunu göre bilmek mümkündür. Elçilik yazışmalarında uluslararası gündemi meşgul eden Süveyş Kanalı ve Mısır'a dair gelişmeler Osmanlı Hükümeti tarafından yakından izlenmiştir²⁷. Mısır'da olası İngiliz işgalini kendi çıkarları aleyhinde gördüğü için İspanyol

¹⁷ Adrianopolou, *agt.*, s. 45.

¹⁸ BOA., İ.HR., 17138, 01.05.1879(09.05.1296) ; Sinan Kunalalp, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç- Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 125.

¹⁹ BOA., İ.HR., 17479, 08.09.1880 (03.10.1297); Halit Bey 1840'ta Süleymaniye'de doğmuştur. Kökeni Bağdat'a uzanan Baban ailesidir. Harbiye Mektebinde okuduktan sonra orduda hizmete başlamıştır. Daha sonra buradan ayrılıp Tercüme Odasında görev almıştır. Londra ve Paris elçiliklerinde kâtiplik yapmıştır. Karadağ Elçiliğinin teşkiliyle ilk Çetine Elçisi unvanını almıştır. Halid Bey, çalışma ve gayretleriyle Karadağ'da iyi bir izlenim bırakmıştır. Uğur Özcan- Abidin Temizer, *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Karadağ'da Türk Sefirleri ve Şehbenderleri*, Belge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 52-57.

²⁰ Ayşe Özkan, "Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ'da Müslüman Emlaki Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXV, S.59, 2016, s. 85-114.

²¹ BOA., HR.UHM, 223/32-1, 07.06.1881.

²² BOA., Y.A. HUS, 166/15, 21.12.1880 (18.01.1298).

²³ BOA., İ.HR., 17145, 15.05.1879 (23.05.1296).

²⁴ BOA., İ.HR., 17522, 25.12.1880 (22.01.1298).

²⁵ BOA., İ.HR., 17684, 08.09.1881(13.10.1298); BOA., İ.HR., 17708, 25.09.1881 (01.11.1298); Paris Elçisi Esad Paşa da akreditasyon gereği bu vazifeyi üstlenmişti. 1881 yılı sonbaharında hükümetin talebiyle Esad Paşa, İspanya Kralını ziyaret edip, nişan vermek ve elçiliğin yeniden hizmet sokulması için Madrid'e gitmiştir. Akdeniz'deki güç dengesi düşünülerek atılan bu adımla, II. Abdülhamid'in ilişkileri canlandırmak istediği görülüyor. Bu diplomatik girişimin, çıkarları bakımından Osmanlı Devleti ile işbirliğini arzulayan İspanyolları da memnun ettiği söylenebilir. Sinan Kunalalp, "İspanya'da Osmanlı Temsilciliği ve Osmanlı-İspanyol Münasebetleri (1857-1922)", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C.XI- XIV/ 1-2, Ankara 1973-1975, s. 165; Mahmut Akpınar, "Osmanlı Hariciyesi'nde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837-1895)", *FSM İlimi Araştırmalar Dergisi*, S. 5, İstanbul 2015, s. 40-41.

²⁶ BOA., İ.HR., 17684.

²⁷ BOA., HR.SYS., 991/26, 20.06.1882; BOA., HR.SYS., 991/34, 04.07.1882.

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

Hükümeti de Mısır'a dair tüm gelişmeleri takip etti²⁸. İspanyol Hükümeti, konunun çözümünde aktif şekilde yer almak isterken, Osmanlı Hükümetinin de desteğini alıp, Büyük Devletler arasındaki ittifaka dâhil olmaya çalıştı²⁹. Ancak, bunu başarabilme şansı oldukça azdı, zira Büyük Devletlerce İspanya pek meseleye dâhil edilmek istenmedi. Öte yandan, Tunus ve Mısır'da yaşananlarla birlikte bölgedeki Devlet-i Âliyye tebaasından olanların bilimum işlerine yardımcı olmak ve Fas ile ilişkileri güçlendirmek için Tanca şehrine bir elçi tayin edilebileceği bile konuşuldu³⁰.

Uluslararası sisteme entegrasyon bağlamında Osmanlı Hükümeti diğer ülkeler de olduğu gibi, bu ülkenin ev sahipliğinde gerçekleşen uluslararası düzeydeki ticari, sosyal ve bilimsel etkinliklere elçilik vasıtasıyla ilgi gösterdi. Örneğin, 1883 yılında Madrid'de gerçekleştirilen Maden ve Metalürji Sergisine iştirak ederek yerini aldı³¹. Bu etkinlik ile ilgili gelişmeler elçiliğin ilgilendiği hususlardan biri oldu. Mavroyeni Bey Madrid'de ikinci hizmet yılını tamamlamışken, elçilik işlerinde gösterdiği gayret dolayısıyla ikinci rütbeden Mecîdî nişanı ile taltif edildi³². 1884 yazında hizmetlerinden ötürü takdir edilerek ula sınıfı evveline terfi ettirildi³³. 1884 yılı kışına doğru aynı maaşla, başkâtiplik görevini de sürdürmek kaydıyla sefaret müsteşarlığına atandı. Güzel hizmetleriyle birlikte büyük bir istek ile çalışmasından dolayı Mavroyeni Bey'e, ilaveten bu ikinci görev tevdi edildiği bildirildi³⁴. Müsteşarlığı sırasında siciline düşülen kayıta, *daha önceki hizmetlerinden ötürü görevinden ayrılma veya memuriyete mugayir bir durumu ve icraatının olmadığı* belirtildi³⁵. 1885 yılı sonlarına yaklaşırken, Kasım ayında İspanya Kralı XII. Alfonso'nun ani ölümü ve kraliçenin naipliği Madrid Elçiliğinin yakından izlediği hadiselerin en mühimi idi. Osmanlı Hükümeti kralın cenazesine Madrid Elçisinin katılmasını yeterli gördü³⁶. Washington Elçiliği için adı geçtiğinde, hariciyenin de olumlu görüşü ile bir müddet sonra Mavroyeni Bey, Washington'a ataması yapıldı.

3. Washington Elçiliği (1887-1896)

Vidinli Tefik Paşa'nın görevden ayrılmasıyla Washington Elçiliği boşa çıkmıştı. Mavroyeni Bey, elçilik görevi için fazlasıyla istekli ve kendisini yeterli görmekte idi. Sarayla olan ilişkisi sayesinde Mavroyeni Bey 1886 yılı sonlarında on bin kuruş maaşla Washington Elçiliğine ortaelçi tayin edildi³⁷. Açıkçası bu uzak görev birçok bürokrat ve diplomat tarafından istenmiyor ve adeta bir sürgün yeri olarak görülüyordu. Mavroyeni Bey, göreve başladıktan bir müddet sonra itimatnamesini ABD Devlet Başkanı Grover Cleveland'a sunmak için huzura kabul edildi. Görüşmede karşılıklı olarak dostluk mesajları verildi³⁸. Böylece Mavroyeni Bey'in Washington'daki mesaisi büyük bir heyecanla başlamış oldu. II. Abdülhamid'in denge siyaseti doğrultusunda ABD ile olan siyasi ve iktisadi ilişkiler daha da genişletilmeye çalışılıyordu. Osmanlı Hükümeti, teknik ve bilimsel gelişmelerin dışında, siyasi ve iktisadi gelişmelerin de Washington Elçiliğince yakından takip edilmesini istiyordu. Zira Osmanlı Hükümeti ile ABD Hükümeti arasındaki ilişkiler giderek artmakta idi. II. Abdülhamid'i daha yakından tanıyan Mavroyeni Bey bu göreve gelirken sultanın milli ve dini hassasiyetinin ne kadar yüksek olduğunun farkındaydı³⁹.

Dokuz yılı aşkın bir süre kaldığı Washington'da Mavroyeni Bey, göreve başladığında, göç başta olmak üzere, Ermenilerle ilgili gelişmeler elçiliğin çalışmalarında önemli yer tutmuştu. Bu dönemde Ermeniler arasında çalışmak maksadıyla ABD'ye gitmek isteyenler de vardı. Mavroyeni Bey sayının giderek arttığından bahsederken, 1889'da bin yüz doksan Osmanlı vatandaşının ABD'ye göç ettiğini bildirdi⁴⁰. ABD Hükümeti çalışmak için gelmek isteyenlere izin vermediği için, mağduriyetler oluyor ve bu kişiler, ister istemez devlete külfet getiriyordu. Elçilik gönderdiği yazıda, bu amaçla gelmek isteyenlere engel olunması ve hiç kimseye izin verilmemesini ivedilikle bildirildi⁴¹. Mavroyeni Bey, New York Times'ta yer alan bir habere dayandığı yazıyla, ABD'deki Ermenilerin dini duyguları da işin içine katarak tertipledikleri cemiyet toplantılarıyla Osmanlı

²⁸ BOA., Y.A.HUS., 170/143, 06.07.1882 (19.08.1299).

²⁹ BOA., HR.SYS., 1000/46, 09.08.1882; BOA., HR.TH., 44/61, 21.10.1882; BOA., HR.TH., 45/20, 15.11.1882.

³⁰ BOA., İ.DH., 76871, 04.01.1886 (28.03.1303).

³¹ BOA., İ.DH., 68221, 25.07.1882 (05.05.1299).

³² BOA., İ.HR., 18322, 03.10.1883 (27.01.1302); BOA., DH.SAİDd., 10/345; BOA., İ.HR., 18656, 16.11.1884 (27.01.1302).

³³ *Salname-i Devlet-i Aliyye 1300*, s. 254; BOA., İ.HR., 18561, 30.07.1884 (06.10.1301).

³⁴ ...Aleksandır Mavroyeni Bey hazretleri me'muriyyetini dil-hâh-ı âli vechile hüsn-ü ifâ itmekte olduğundan yine başkâtâbet maâşıyla uhdesine sefâret-i seniyye müsteşârı unvânının tevçihine..., BOA., İ.HR., 18656.

³⁵ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), DH.SAİDd., 10/345. 15.11.1849 (29.12.1265).

³⁶ BOA., HR.TO., 59/80, 06.12.1885; BOA., HR.TO., 61/3, 01.04.1886.

³⁷ BOA., Y.A.RES., 35/12, 04.11.1886 (06.01.1304); Açık bulunan Vaşington Sefâret-i Seniyyesine İspanya Sefâret-i Seniyyesi Müsteşârı Aleksandır Bey hazretlerinin me'muriyyeti..., BOA., İ.DH., 79978, 18.12.1886 (21.03.1304) ; Ayrıca on bin kuruş tahsisat verilmiştir. BOA., İ.HR., 19332, 11.01.1887 (15.04.1304).

³⁸ BOA., YA.HUS., 201/76, 12.04.1887 (18.07.1304).

³⁹ Ahmet Uçar, *Sultan, Güç ve Hassasiyet*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 205.

⁴⁰ Bilal N. Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013, s. 100.

⁴¹ *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1839-1895)*, yay.haz. Recep Karcakaya, Hüseyin Özdemir, vd., BDAGM, Ankara 2007, s. 43.

Hükümeti aleyhinde propaganda yapıp kamuoyu oluşturmaya çalıştıklarına işaret etti⁴². Benzer eylemler farklı gerekçe ve yollarla giderek çoğaldı. 1890'da yine Ermeniler, Musa Bey olayı üzerine New York'ta yaptıkları toplantıda, ABD Hükümetinin de desteğini almaya çalıştılar, lakin başarılı olamadılar⁴³. Hınçak örgütünün yönlendirdiği Ermeniler de büyük bir dikkatle takip ediliyordu. Nishan Garebedian örgüt lideri Nazarbegyan'ın özel elçisi sıfatıyla ABD'ye gönderilmişti. Bu kişinin liderliğinde, yardım adı altında ruhani bir cemiyet gibi gösterilen örgüte para toplanırken, çeşitli şehirlerde örgütün şubeleri açılmıştı. Mavroyeni Bey, Dr. Sampad Kapriyelyan isimli bir Ermeni ihtilalcinin New York'ta neşrettiği gazetenin, Türkiye'yi karalayarak, Ermenileri isyana teşvik ettiğini hariciyeye bildirerek, komitenin faaliyetlerine dikkat çekmişti⁴⁴. Komiteler, faaliyetlerini gazete ve çeşitli neşriyatlar vasıtasıyla da yürütüyordu, *Haik* gazetesi de bunlardan biriydi⁴⁵. Ayrıca mektuplaşmalar da buna ilave edilmiştir. Zira Osmanlı Hariciyesinin zaman zaman komitelerin, örgütlenme ve eylemlerine dair mektuplar ele geçirdiği ve bunları Mavroyeni Bey vasıtasıyla ABD Hükümetine ilettiği görülmektedir⁴⁶. Ekim 1894'te Mavroyeni Bey "Sultanı Öldürmek" başlığıyla *New York Herald* gazetesinde yer alan haberi hariciyeye aktarıırken, amaçlarını ortaya koyan Ermeni ihtilalcilerin, eylem hazırlanırken edilebileceği ve bunlara karşı gereken tedbirlerin alınması uyarısında bulundu⁴⁷. Komiteler, askeri eğitim için resimli kitap bile bastırılmışlardı⁴⁸. Komiteler eğitim, kültür ve sanat faaliyetleriyle de Osmanlı Hükümeti aleyhinde kamuoyu oluşturmaya çalışıyorlardı⁴⁹. Ermeni komiteleri Amerikan basınının bir bölümünü etkilemekte ve kamuoyuna Türkleri fanatik Müslümanlar olarak göstermekteydi. Saldırı ve kötü muamele dolayısıyla, ABD'deki Müslümanların bazıları, kendilerini Sırp veya Ermeni olarak tanıtmaktaydı⁵⁰. Ülkesinde yaşayan Amerikan vatandaşlarının hukukunun korunmasına büyük özen gösteren Osmanlı Hükümeti, Müslümanlara yönelik saldırılara karşı, ABD Hükümetinin gereken hassasiyeti göstermesini bekliyordu. Zira Osmanlı Hükümeti bu konuda bir zafiyet olduğunu düşünmekteydi. Hükümet Mavroyeni Bey'e vatandaşların hukukunun korunup, haklarının aranması için sık sık talimatlar göndermiş ve elçisinden, Amerikan makamları nezdinde girişimlerde bulunmasını istemişti⁵¹. Mavroyeni Bey, komiteleri, Ermeniler arasından bulduğu güvenilir kişilerin sağladığı istihbaratlar sayesinde takip ediyordu. On beş yıldır Boston'da yaşayan iş adamı Bogigian, onlardan biriydi⁵². Mavroyeni Bey daha evvel papazlık yapan Chitijan ile istihbarat için anlaşmıştı. Khatchadoourian adlı bir başka Ermeni de maaşlı olarak Osmanlı Elçiliğine hizmet etmeye başlamıştı⁵³. Bu ajanlara ortalama aylık 250 dolar ödeniyordu.

Amerikalı misyonerlerinin faaliyetleri nedeniyle de zaman zaman iki ülke hükümeti arasında sorunlar yaşanıyordu⁵⁴. Amerikalı misyonerler öteden beri Ermenilere ilgi göstermekte ve sempati duymaktaydılar. Zira ABD'li misyonerler, Ermenileri Osmanlı Devleti'ne daha kolay nüfuz etmenin aracı olarak görüyorlardı. Misyonerler eğitim başta olmak üzere birçok alanda yaptıkları çalışmalarla onlara büyük destek vermişlerdir⁵⁵.

⁴² Toplantı New Jersey'da takriben 200 kişinin katılımıyla yapılmıştı. Osmanlı memurlarının Ermenilere kötü muamelede bulunduğu dair iddialar yer alıyordu. BOA, HR.TO, 116/119, 09.10.1889.

⁴³ Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökeni*, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 308-309.

⁴⁴ Şimşir, *age.*, s. 111.

⁴⁵ Gazete, Ermenileri amaçlarına ulaşabilmesi için, silaha sarılmaları gerektiğini içeren bir yazıya yer vermişti. BOA., HR.SYS, 2851/29, 12.06.1893; Aynı gazete, bir başka sayısında Ermenilerin sadece Amerika'daki çıkarları için değil, Osmanlı'daki "Ermenistan" çıkarlarıyla da meşgul olduğundan bahsediyordu. BOA, HR.SYS., 2851/29

⁴⁶ Haluk Selvi, *Millet-i Sadıkada İsyan, Ermeni Komitacılarının Gizli Mektupları (1878-1923)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.50-51.

⁴⁷ Erhan, *age.*, s. 317-318.

⁴⁸ BOA., HR.SYS., 2748/22, 08.11.1893.

⁴⁹ Ermeni Akademisi (Kachar Haykakan) isimli teşkilat vasıtasıyla padişah aleyhinde faaliyet yürütüldüğünü Ermeni Antreasian Washington Elçiliğine bildirdi. Bu kişi daha evvel adı geçen teşkilat içinde iken sonrasında ters düşen birisiydi. Ahmet Akter, *Tehcir Öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü (1834-1915)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 123; Salahi R. Sonyel, *Osmanlı Ermenileri*, çev. Ayden Bireddinç, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009, s. 146-147.

⁵⁰ Akter, *age.*, s. 159.

⁵¹ Cinayet de dâhil Müslümanlara karşı işlenen suçlarda Amerikan makamlarının suçluların tespitinde ve vakaların aydınlatılmasında çok duyarlı davranmadığı ve işleri ağırlandırdığı söylenebilir. Zira 1890'lı yıllarda üç Osmanlı vatandaşı öldürülmüş ve hiçbirinin katili bulunamamıştı. Daha sonraki yıllarda da birçok Osmanlı vatandaşı ABD'de soyuldu, dövüldü ve öldürüldü. Erhan, *age.*, s. 222-226.

⁵² Bogigian, yanına C. Hamlin' de alarak , Protestan cemaati ileri gelenlerine, Worcester'da rahip Harbion Chichian tarafından ruhani bir cemiyet görünümünde teşkil edilen Hınçak Cemiyetinin, misyonerlik kuruluşlarından yardım temin ettiğini, ancak onların gerçek maksatların başka olduğunu anlattı. Ayrıca buna dair gazetelerde cemiyetin aleyhine yazılar yazdırarak, bu cemiyete yapılan yardımları kesmeye çalıştı. BOA., HR.SYS, 2852/29, 11.12.1893.

⁵³ Dedektiflerden, Ermenilerin entrikalarını tespit etmesi, topladıkları para miktarını öğrenmesi, onlara para yardımı yapan Amerikalıları belirlemesi, gizli Ermeni derneklerin tespitini yapması, komitelerin elebaşlarını ortaya çıkarması, Amerika'nın Osmanlı topraklarına silah gönderip göndermediğini öğrenmesi ve Rusya hizmetindeki ajanları tespit etmesi gibi işler beklenmekteydi, Şimşir, *age.*, s. 106-107; Selvi, *age.*, s. 45.

⁵⁴ Hatta Amerikan basınında, Osmanlı Hükümetinin tüm misyonerleri sınır dışı etme niyetinde olduğunu ihtiva eden haberler neşredilmiştir. Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul 2002, s. 133.

⁵⁵ Rahip E..M. Bliss'in *Türkiye ve Ermeni Vahşeti* isimli eseri. Cemal Sezer, "Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Olan Etkileri (1890-1914)", *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1-2, 2010, s. 63 A.W. Williams isimli misyonerin, *Kanayan Ermenistan*, Celal Öney, "Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD'nin Rolü Nasıl Başlamıştır?", *History Studies*, C. III, Özel Sayı, 2011, s. 236; "F.D. Green isimli bir başka misyoner, *Türkiye'de Ermeni Krizi ve Ermeni Katliamı ya da Muhammed'in Kılıcı* başlıklı eserler neşredip Osmanlı ve İslam karşıtlığı yaparak Amerikan kamuoyunu Osmanlı aleyhinde yönlendirmeye çalışmışlardır. İhsan Burak Biricikli, "Anadolu'da Bir Amerikalı Misyoner: Frederick Davis Greene ve Ermeni Meselesi", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S. 55, 2016, s. 137-174; *Missionary Herald* gazetesi gibi

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

Amerikalı misyonerler, Ermenileri teşvik de ederek Amerika'ya olan ilgilerini artırmış, 1830'ların ortalarında öğrenciler ve din adamları ile başlayan göçler, zaman içinde bir umut ve hayalin aracı olarak iyice hız kazanmıştır⁵⁶. 1891'de Worcester'da ilk kiliselerini kurmuşlardı. Buna benzer faaliyetlerde ABD'li misyonerlerin parmağı vardı. ABD'nin İstanbul Elçisi Strauss Dışişlerine gönderdiği yazıda, misyonerlerin meslekleri dışında hareket ettiklerini, bilhassa da doğuda görev yapanların, çeşitli siyasi olaylara müdahil olduklarına değinerek, can güvenliklerini tehlikeye attıklarını eklemiştir⁵⁷. Ayrıca ilerleyen yıllarda bu göçleri ABD konsolosları, Ermeni komitecileri ve çıkar amaçlı hareket eden çeşitli kişiler de teşvik etmiştir⁵⁸. Eylül 1893'te Mavroyeni Bey İstanbul'da neşredilen *Arvelek* isimli gazetenin, göçle ilgili haber ve yazılara yer vererek Ermenileri göçe teşvik ettiğini hariciyeye bildiriyordu⁵⁹. Mart 1893'te Mavroyeni Bey ABD Dışişleri Bakanı Gresham'ı ziyaretinde ABD'li misyonerlerin, Ermenilerin ve diğer şahısların ABD'de ve ülkesinde Osmanlı Devleti aleyhine yürüttüğü faaliyet ve eylemleri eleştirerek, bir an evvel bunların engellenmesini istedi⁶⁰. Yine Mavroyeni Bey Ekim 1893'te Universal Peace Union adlı derneğin yürüttüğü faaliyetler kapsamında bir kilisede bir araya gelip, Türkiye'deki Ermenileri kıskırtıcı yönde karar aldığına öğrendiğinde, karar metninin bir örneğini ekleyip, ABD Dışişleri Bakanına yeni bir nota göndererek, duruma tepki göstermişti⁶¹. 1894'te Sason'da çıkan ayaklanmalarda yaşanan olaylara, ABD'deki Ermeniler düzenlenen kampanyalarla tepki gösterdiğinde, Mavroyeni Bey, konunun "*aşırı fanatizmle dini bir sorun haline dönüştüğüne*" işaret ederken, olayı çarpıtarak destek veren American Board isimli misyonerlik örgütünü Dışişleri Bakanı Gresham'a gönderdiği nota ile şikâyet etti⁶². Bu meseleye dair ABD İstanbul Elçisi Terrell ise araştırma yapacak komisyona bir Amerikalı üyenin de kabul edilmesini II. Abdülhamid'den talep etti. Osmanlı Hükümeti böyle bir talebi doğru bulmazken, Mavroyeni Bey talebin reddedilmesini halinde Amerikan Hükümetinin, bunu hakaret sayacağını bildiren bir telgraf gönderdi. Sonrasında Terrell bu hususta ısrarcı olmayınca konu kapandı⁶³.

1878 sonrası Osmanlı Devleti ile ABD hükümetleri arasında tabiiyet uygulamaları nedeniyle de hukuki anlaşmazlıklar yaşanmaya başladı. Amerikan Hükümetinin göç eden Ermenilere pasaport vermesiyle Amerikan vatandaşlığını elde eden Ermeniler, bu durumdan istifade ederek tekrar Osmanlı topraklarına gelip soydaşlarını kıskırtıcı eylemlerde bulunuyorlardı. Mavroyeni Bey hariciyeden aldığı talimatlarla zaman zaman notalar vererek, Amerikan Hükümetinin Osmanlı Devleti aleyhine olan muamelelerini engellemeye çalışıyordu. ABD pasaportlu Ermeniler, işledikleri suç sebebiyle yakalansa dahi, Osmanlı adli makamlarınca yargılanıp cezalandırılmıyordu. 1830 tarihli anlaşmanın dördüncü maddesi ile belirlenen dava hususunun Türkçe ve İngilizce metinlerinin birbirinden farklı yorumlanması bu duruma yol açmaktaydı. 1889'da II. Abdülhamid'in attığı adımla çözüme yaklaşılsa da ABD Senatosunun 1874 Anlaşmasında yaptığı değişiklik, çözüme engel oldu. Bu belirsizlik hali sebebiyle yapılacak işlemlerde vatandaşların zor durumda kalmaması için, Mavroyeni Bey, nasıl hareket etmek gerektiğini, hariciyeye sormuştu⁶⁴. 1890 sonrası artan göçle beraber, izinsiz tabiiyet değiştirenlerin sayısı da çoğaldı⁶⁵. Haliyle iki ülke arasında, Ermenilere dair konularda anlaşmazlık giderek arttı. ABD Hükümetinin tabiiyetle alakalı düzenlemelerinin neden olduğu sıkıntıların kesin çözümü için, Osmanlı Hariciyesi, hem ABD'nin İstanbul Elçisi hem de Mavroyeni Bey vasıtasıyla müzakerelere ısrarla devam etti. Ağustos 1893'te Mavroyeni Bey ABD Dışişleri Bakanı Grasham'a bir nota vererek ABD'nin vatandaşlık uygulamasının Osmanlı Devleti için yarattığı tehlikelere dikkat çekmiş ve devlet aleyhinde olanların ülkeye girişine müsaade edilmeyeceği bildirilmişti⁶⁶. Osmanlı Hükümeti ABD'ye haklılığını kabul ettirmenin peşindeydi. Mavroyeni Bey, ABD Hükümetinin Osmanlı aleyhindeki kişilere vatandaşlık vermesinin Monroe

misyonerlik neşriyatlarının yaptığı yayınlar, sefaret tarafından yakından izleniyor ve mühim haber ve yazılar çevrilerek Babıâlî'ye aktarılıyordu. Derinçil, *age*, s. 131.

⁵⁶ 1889'da 1190, 1890'da 3957 ve 1891'de 6335 Ermenin göç ettiği ve sayının katlanarak arttığı görülmektedir. Göç edenlerin toplamı artık 10.000'i aşmıştır. Şimşir, *age*, s. 100.

⁵⁷ Erhan, *age*, s. 307.

⁵⁸ Elçi Mavroyeni Bey 4 Ekim 1892'de gönderdiği yazıda Ermenileri Müslümanları göçe teşvik ederek kazanç temin etmeye çalışan kişilere değindi. Akabinde Adana'da bu tür faaliyetlerde bulunan üç Ermeni tutuklandı, Akter, *age*, s. 66-67; Erhan, *age*, s. 304-305.

⁵⁹ BOA., HR.SYS, 2736/10, 14.09.1893.

⁶⁰ Mavroyeni Bey, farz ediniz ki, ABD'ye Fransız misyonerler gelmiş. Bu misyonerler Kızılderililer arasında eğitimi yaygınlaştırmakla yetinmemekte, aynı zamanda onlara din değiştirmek ve özellikle ihtilal emellerini desteklemek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bana söyley misiniz bu durumda Amerikan Hükümeti ne yapardı acaba? Osmanlı Hükümeti Türkiye'de yaşayan Amerikan misyonerlerinin haklarını tanımaktadır. Fakat misyonerlerin bize karşı olan Ermenilere sempati besleyip, onlara arka çıkmaları onaylamaz. Şimşir, *age*, s. 101-102; Fikretin Yavuz, *II. Abdülhamid Döneminde Bir Amerikan Elçisi Alexander Watkins Terrell (1893-1897)*, BKY, İstanbul 2016, s. 158-159.

⁶¹ Universal Peace Union adlı derneğin amaçları ve teorileri hakkında söyleyecek bir şeyim yoktur. Fakat Ekselanslarına şunu kanıtlamayı arzu ediyorum ki, size daha önce de söylemiş olduğum gibi, Amerikan misyonerleri ve onlara bağlı olanlar, gayretlerinde Ermeni ihtilalcilere olan sempatiilerini hiç gizlememektedirler. Şimşir, *age*, s. 102.

⁶² Şimşir, *age*, s. 118.

⁶³ Yavuz, *age*, 194-198.

⁶⁴ BOA., HR.TH., 93/15, 18.09.1889; Erhan, *age*, s. 124-125.

⁶⁵ Erzurum, Sivas ve Van vilayetlerinden izinsiz göç eden Ermenilerin, tabiiyet değiştirdiğine dair Zaptiye Nezaretinden gelen malumat. BOA, Y.MTV, 67/31, 12.09.1892 (19.02.1310); *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1839-1895)*, s. 77-78, 82, 84.

⁶⁶ Mavroyeni Bey, Eylül 1893'te Hariciye Nezaretine kanunsuz yolla tabiiyet değiştiren Osmanlı vatandaşlarının yabancı ülkelere aldıkları pasaportun vize edilmemesi için tamim gönderilmesini önerdi ve kendi konsolosluklarına da talimat verdi. Akter, *age*, s. 33; Erhan, *age*, s. 312

Doktrinine aykırı bir durum olduğunu ileri sürdü⁶⁷. 1893'te suçu tespit edilen Ermeniler bir bir tutuklanmaya başlayınca, bu durum iki ülke arasında yeniden bir soruna dönüştü. ABD hükümetlerinin kendi pasaportunu taşıyanların hakkını koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin düzenlemelerini ısrarla hiçe sayması, sorunun temelden çözümüne mani olmaktaydı. Sorunun boyutu, Amerika'nın savaş gemilerini, Osmanlı kara sularına göndereceği dedikodularının yayılmasına kadar varmıştı. Tutuklanan bu kişilerin sınır dışı edilmesiyle kriz yatıştırılmaya çalışıldı⁶⁸. 1894 yılı kongre açılışında ABD Başkan Cleveland, ABD vatandaşı Ermenilerin durumuna değinerek, Osmanlı Hükümetinin suça karışan Ermenileri sınır dışı etmeye hakkı olduğunu ifade etti⁶⁹. Bogogian Ocak 1894'te ABD Başkanına bir mektup göndererek, vatandaşlığa kabul edilen kimi Ermenilerin Osmanlı Devleti aleyhindeki tutum ve davranışlarına işaret edip, Osmanlı Hükümetinin dürüst ABD vatandaşlarına karşı herhangi bir kötü muamelede bulunmadığını ifade etmişti⁷⁰. Devletin hukukunu ve imajını iç ve dış kamuoyu nezdinde korumaya büyük özen gösteren Mavroyeni Bey, Ermeni sorununa büyük bir mesai harcamıştı. Onun bu konu üzerinden diplomasi adına yapmış olduğu bir tespite değinmek yerinde olacaktır. Mavroyeni Bey "Ermeni konusunda Amerikalı yetkililere açıklamada bulunduğum halde, hiçbir etkisi görülmedi. Öteki devletler gibi, dış politikamıza ilişkin her yıl bir kitap yayınlamayışımızın bize verdiği zarar, gerçekten çok büyüktür. Her devletin, bu konuda bir yıllığı, renkli kitabı (Mavi kitap gibi) vardır. Ona, yayınlanması kendi yararına olan belgeleri koyarlar"⁷¹.

Ticari açıdan önemli bir ülke olan ABD, deniz kuvvetleri bakımından da dikkat çeken bir ülkeydi ve uluslararası organizasyonlarla kendini uluslararası platformlarda tanıtmının ve göstermenin peşindeydi. Osmanlı Hükümeti de bunun fazlasıyla farkındaydı ve ABD ile ilişkileri geliştirirken, onların ev sahipliğindeki organizasyonlara imkânlar dâhilinde iştirak ediyordu. Ekim 1889'da ABD'nin ev sahipliğinde Uluslararası Denizcilik Konferansı tertiplendi ve Osmanlı Devleti'ni temsilen Washington Elçisi Mavroyeni Bey'in konferansa katılması uygun görüldü. Bu tür etkinliklerin önemi bilen elçi Mavroyeni Bey, gelen emirle de konferansa iştirak etti⁷². Konferansta giderek yoğunlaşan deniz trafiği dolayısıyla artan deniz kazalarının önlenmesi için yeni düzenlemeler yapıldı⁷³. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı hükümetleri silah ticaretinde her ne kadar Almanya ile olan ilişkileri artırsa da ABD'deki silah sanayine dair gelişmeleri öteden beri yakından izliyordu. 1878 sonrası II. Abdülhamid Boğazlar'da yeni istihkâmlar kurup daha güçlü bir savunma hattı oluşturmanın peşindeydi. 1882'de görüşülen Amerikalı torpido mucitleri General Berdan ve Albay Lay'in geliştirdiği torpidoların denenmesine karar verilmişti. Ancak işler uzayınca denemeler yapılamadı. 1887'de Washington Elçiliğinden, General Berdan'ın geliştirdiği söylenen torpido modeli hakkında Osmanlı Hükümetine yeniden teferruatlı bilgi aktarıldı. Daha önce belirlenen şartlar gereği, Osmanlı Hükümeti denemeler yapıldıktan sonra neticeye dair bir rapor verileceğini Washington Elçiliğine bildirdi⁷⁴. Aynı şekilde bir başka torpidoya dair Washington Elçiliği vasıtasıyla ABD'lilerin teklifi Hariciyeye iletilmiş, torpido hakkında bilgileri değerlendiren komisyon, torpidoların alınmamasına karar vermiştir⁷⁵. Öte yandan hem Boğazlar'ın savunması ve devletin donanma gücünün artırılması adına II. Abdülhamid, güçlü ve gelişen bir donanmaya sahip ABD'deki gelişmeleri yakından izlemeye çalışıyordu. Bununla ilgili en ufak bir haber ve malumat Washington Elçiliği başta olmak üzere elçiliklerce hariciye ile paylaşıyordu. Nitekim 1893'te elçi Mavroyeni Bey, ABD donanması için üç harp gemisi inşa edileceğine dair edindiği bilgiyi, gemilerin fotoğrafları ile birlikte hızlıca hariciyeye iletmişti⁷⁶. II. Abdülhamid, ABD'nin bu alandaki gücünden yararlanma arzusunda idi. 1894'te ise Washington Elçiliğinin yeni savaş topu modelleri hakkında hariciyeye verdiği bilgide, geliştirilen topların üç tanesinin New York Limanını korumaya yeteceği iddia ediliyordu⁷⁷.

Kristof Kolomb'un yeni kıtaya gelişinin 400. yılı dolayısıyla 1893'te düzenlenen Şikago Fuarına Osmanlı Devleti de iştirak etmişti. Şubat 1891'de ABD'den gelen özel bir heyet tarafından fuara davet edildiğinde Osmanlı Devleti, bu ülkede Osmanlı Devleti aleyhinde oluşmaya başlayan kötü imajı düzeltmenin yanı sıra, iki ülke arasındaki ticaretin gelişimine de katkı yapacağı düşüncesiyle katılım kararı aldı. ABD Hükümeti İstanbul'daki elçisi Solomon Hirsch vasıtasıyla memnuniyetini Osmanlı Hükümetine bildirdi⁷⁸. Osmanlı Devleti

⁶⁷ Dışişleri Bakanı Gresham, İstanbul Elçisi Terrell'e verdiği talimatla, Osmanlı Devleti ile aralarında bir tabiiyet antlaşması bulunmadığını, ABD vatandaşlığına geçen Ermenilere saygı göstermesinin beklenemeyeceğini, istemediği yabancıları ülkesinden çıkarmasının ve ülkesine sokmamasının, Osmanlı Hükümetini meşru hakkı olduğunu bildirmiştir. Erhan, *age*, s. 313.

⁶⁸ Erhan, *age*, s. 314.

⁶⁹ BOA., HR.SYS, 69/19, 06.12.1893.

⁷⁰ Şimşir, *age*, s. 104.

⁷¹ Mahir Aydın, *Girit Sarı Kitap*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 31.

⁷² BOA., MV., 46/64, 25.08.1889 (28.12.1306); BOA., Y.A.RES., 49/1, 28.08.1889 (01.01.1307).

⁷³ *The American Journal of Interantional Law*, C.V/1, Baker, Voorhis & Company, New York 1911, s. 42-73.

⁷⁴ BOA., HR.TH., 71/92, 31.03.1887; Geliştirdikleri torpido modelleri için 1882'deki ziyaretten sonra General Berdan 1885'te bir ziyaret daha gerçekleştirdi. Oral Sander- Kurthan Fişek, *Amerikan Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929)*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 87-93.

⁷⁵ Önerilen torpidolar hakkındaki rapor, Komisyon İkinci Başkanı Binbaşı Ahmed Samim tarafından hazırlanmıştır. BOA., HR.TH., 72/9, 04.04.1887.

⁷⁶ BOA., Y.A.MTV., 74/58, 01.02.1893 (14.07.1310).

⁷⁷ BOA., Y.A.HUS., 309/79, 28.09.1894 (27.03.1312).

⁷⁸ BOA., Y.A.HUS., 249/85, 30.07.1891 (23.12.1308).

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

adına sergi komiseri unvanıyla İsmail Hakkı Bey ve muavinliğine Fahri Bey atandı⁷⁹. Fuarda Osmanlı pavyonunun yanı sıra bir de Türk köyü inşa edildi. İslam medeniyetinden örneklerle birlikte, devletin modernleşme yolunda kaydettiği gelişmeler de yansıtılmaya çalışıldı⁸⁰. Mavroyeni Bey açılış hakkında bilgi verirken, Türk köyünden bahsetmiş, “*Binlerce frank harcamış olan ülkelerin sergisiyle rekabet edebileceği umulmasa bile, imkânlarımız göz önüne alındığında bir başarı olduğunu*” ifade etmiştir⁸¹. Ayrıca Mavroyeni Bey, fuar dışında Nasturilerin bir cami inşa ederek, para karşılığında Müslümanların ibadetlerini sergilediklerini öğrenince, gelen talimatla birlikte yerel makamlara müracaat ederek, bu girişimi engellemiştir⁸². Fuara dair bilgi vermek amacıyla Musavver Chicago Sergisi ismiyle Türkçe bir gazete çıkarılmıştır⁸³.

Bu dönemin bir diğer sorunu da Yahudilerin Filistin'e yerleşme çabalarıydı. 1870'lerle Balkanlar'da ve Rusya'da yaşayan Yahudiler, baskılara maruz kalınca daha güvenli yerlere göçmeye başlamışlardı. Ancak Yahudi karşıtlığı Doğu Avrupa ve Rus topraklarında da zaman içinde arttı. Bu gibi gelişmeler, Yahudilerin yurt edinme çabalarını daha çok teşvik etmiş ve duygularını beslemişti. *Sion Aşıkları* hareketinin lideri Leib Pinkser Yahudilerin örgütlenmesini sağlarken bir yandan da yurt için Yahudilere kolonizasyon fikrini aşıyordu⁸⁴. Yahudilerin Filistin'e yerleşmesinden kaygı duyan Sultan II. Abdülhamid 1883'te Filistin'e Yahudi göçünü yasaklarken, bu konuya dair gelişmelerin titizlikle takibini istedi. Yahudi karşıtı hareketler sebebiyle Amerikalılar da ülkelerindeki Yahudi grupların telkinleri vasıtasıyla bu konuya ilgi gösteriyorlardı. ABD Hükümeti zor durumda kalan Yahudilere *protégé* belgesi vererek himaye etmeye çalışıyordu. Durumdan kendi adına rahatsız olan Osmanlı Hükümeti ABD Elçisi Horace Maynard'a uyarıda bulunarak Osmanlı vatandaşı olan Yahudilerin himaye listesinden çıkarılmasını sağladı. Yahudilerin beklentisi Filistin'e yerleşmelerine izin verilmesi, eğer bu olmazsa beş yüz ailelik koloni kurabilecek toprak satın almalarına imkân sağlanması idi. III. Aleksandır'dan sonra Rus hükümetlerinin uyguladığı Ruslaştırma politikalarının da Yahudi göçünde rolü büyüktü. Rusya'da 1890 sonra sert politikalar nedeniyle göç eğilimi artmıştı. Giderek artan göç ile ABD Hükümetinin yanlış uygulamaları ve Osmanlı Hükümetinin yasal düzenlemelerine karşı sergilediği muhalif tutum Yahudi göçüne bakışı değiştirmişti. Üstüne üstlük göç edenlerin bir bölümü devletten izinsiz Filistin'e yerleşmişlerdi. Bunlara bağlı olarak Babiâli 1882'de hacılar hariç Yahudilerin Filistin'e girişini yasakladı. 1884'te ise uyarılara rağmen ABD Hükümetinin Yahudilere vatandaşlık vermeye devam etmesi üzerine Osmanlı konsolosluklarından izin almayan hacıların girişi de yasaklandı⁸⁵. Bu karar iki ülkeyi bir kez daha karşı karşıya getirmişti. ABD Elçisi Oscar S. Straus⁸⁶ Yahudilerin dinlerinden dolayı ayrımcılığa uğramalarının hükümetlerince hoş karşılanamayacağını sadrazama ilettiğinde Kıbrıslı Kamil Paşa ABD vatandaşlarının uygulamadan zarar görmemeleri için gerekli tedbirlerin alınacağı sözünü verdi. Ancak gelişmelerden kaygı duyan II. Abdülhamid izlediği politikadan geri adım atmamaya şartları ağırlaştırdı. Mart 1888'de diğer ülkelerin vatandaşlarına olduğu gibi Amerikalı Yahudilere yönelik Filistin'e girişleriyle ilgili yeni kararlar alınarak bölgeye girişler daha kontrollü hale getirildi. Diplomatik teamüller gereği Mavroyeni Bey'den yeni uygulamanın Amerikan Hükümetine bildirilmesi istendi. O da aldığı talimat gereği bir notayla durumu, ABD Dışişleri Bakanı Thomas F. Bayard'a bildirmişti⁸⁷.

Dini ve millî değerlere sahip çıkarak devletin saygınlığını korumaya büyük özen gösteren II. Abdülhamid bu hususta tüm elçilerinden de büyük gayret bekliyordu. Nitekim bunun fazlasıyla bilincinde olan Mavroyeni Bey, İslam'a zarar verebilecek hadiseleri de yakından izlemeyi ihmal etmedi. 1892'de Kahire'den Amerika'ya otuz kişilik sahte bir derviş grubunun geldiği öğrenilmişti. Başlarında İlyas Maluf isimli bir fırsatçının yer aldığı bu grup, dervişlerin ayını diyerek sema veya dans gösterileri yapmaktaydı. Bir müddet bunları izleyen elçi, ilgili makamlar nezdinde birkaç kez girişimde bulunarak bu kişilerin ülkeden Mısır'a gönderilmesini sağladı⁸⁸. 1893

⁷⁹ BOA., YA.HUS., 261/161, 26.06.1892 (30.11.1309)

⁸⁰ Bülent Varlık, “Musavver Şikago Sergisi 1893”, *Kebikeç*, S.1, 1995, s. 35-42; Ahmet Şamil Gürlü, “1893 Şikago Dünya Fuarı'nda Osmanlı Hipodromu ve Şirket-i Hamidiye”, *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/ Edebiyat*, C. XVII, S. 65, 2011, s. 7-18.

⁸¹ Deringil, *age*, s. 162-163.

⁸² Deringil, *age*, s. 163.

⁸³ Varlık, *agm*, s. 7-18.

⁸⁴ 1877-1878 savaşında Rusların Bulgaristan'ı işgalinde Yahudilerin Türklere yardım ettiği ileri sürülerek Bulgar milliyetçiler tarafından Yahudiler Müslümanlarla birlikte katledilmişlerdir. Öte yandan Romanya, Moldova ve Polonya gibi çeşitli ülkelerde gelişen Yahudi karşıtlığı zaman içinde artmıştır. 1880'lerde bu durum kendini Rusya'da da göstermiş ve Musevilere karşı başlatılan şiddet ve kıyımlar nedeniyle Yahudiler Osmanlı topraklarına sığınmaya başlamışlardır. Erhan, *age*, s. 341-344. Pinkser Yahudilere karşı takınılan tavri psikolojik bir rahatsızlık olarak ifade etmiştir. Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982, s. 36-37.

⁸⁵ Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar: İhanetler, Komplolar, Aldanmalar*, Çağ Yayınları, İstanbul 1991, s. 84-85, 92.

⁸⁶ Yasemin Diril, *II. Abdülhamid Dönemi'nde Elçilik Yapan ABD Elçisi Oscar Solomon Straus'un Elçilik Yılları (1887- 1909)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli 2006.

⁸⁷ Yahudilerin Filistin'e girişleri üç şarta bağlanmıştır. İlki, Filistin'e giden kişi, pasaportlarına Filistin'e hac için gittiklerini ve ikametgâhlarını oraya taşıma niyetinde olmadıklarını açıkça belirtip yazacaklar. İkinci koşul, Filistin'de bulunma süreleri hiçbir surette üç ayı geçmeyecek. Üçüncü ise pasaportlarda Osmanlı konsoloslardan alınan vize bulunacaktı. Bölgeye gelişlerinde izin belgeleriyle değiştirilecek, bölgeden çıkarken izin belgelerini verip, pasaportlarını alacaklardı. Erhan, *age*, s. 349-354.

⁸⁸ 7 Eylül 1892'de Mavroyeni Bey üçüncü notasında, Osmanlı vatandaşı da olsalar, sahte dervişlerin New York'ta Amerikalılara gösteri yapıp İslam'ı ve Müslümanları küçük düşürücü fiillerde bulunmalarının din özgürlüğü açısından izahı yoktur. Osmanlı ülkesinde bazı Hristiyan Araplar ile bazı Müslümanlar, birlikte Hristiyanlığı aşağılayan oyunlar sahneleseler ve Müslümanlar da bunları saygısız bir tavırla izleseler, acaba ABD

yılında uluslararası Chicago Fuarı sırasında ise içinde Suriyelilerin de yer aldığı bir grup tarafından ticari amaçla cami inşa edilmeye kalkışıldı. Mavroyeni Bey, aldığı bilgiyle Amerikan Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunarak bu uyanıkların cami yapıp ticari maksatla kullanmalarına engel oldu⁸⁹. 1893'te yaşanan bir diğer hadise de Fransız yazar Henri de Bornier'in "Muhammed" isimli oyununun New York ve Chicago'da sergilenmek istenmesiydi. Oyunla İslam peygamberi üzerinden Müslümanlar, ülke kamuoyunda kötü gösterilmeye ve aşağılanmaya çalışılırken, bilhassa Müslüman toplumun temsilcisi konumunda olan Osmanlı Devleti kara propagandaya maruz bırakılıyordu. Mavroyeni Bey bu konuda da elde ettiği bilgileri hem Osmanlı Hükümetine aktardı hem de Amerikan Elçisi Alexander W. Terrell'i bilgilendirerek, hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmasını sağladı. Ayrıca Mavroyeni Bey, ilgili yerlerdeki şebkenderleri de devreye sokarak oyunun oynanmaması için çaba sarf etti. Elçi girişimlerinden sonuç aldı ve oyun sahnelenmedi. Özellikle de Elçi Terrell'in Başkan Cleveland ile görüşmesi oyunun yasaklanmasında tesirli oldu⁹⁰.

Mavroyeni Bey'in elçiliği sırasında iki ülke arasında insani ilişkilere dair gelişmeler de yaşanmıştır. 28 Mayıs 1889'da ABD'nin Pennsylvania'nın Johnstown şehrinde meydana gelen sel ve yangın felaketi öğrenildiğinde II. Abdülhamid, ABD İstanbul Elçisi Straus'u huzura davet ederek iki yüz lira para ve gıda yardımında bulundu. Osmanlı Devleti bölgeye ilk yardım gönderen ülke idi. Bölgede büyük hasara yol açan felakete dair gelişmeleri takip eden Mavroyeni Bey, elde ettiği bilgilerle hazırladığı raporu göndererek hariciyeyi bilgilendirdi⁹¹. 1894'te ise İstanbul'da meydana gelen depreme ABD kamuoyu da ilgisiz kalmadı. Washington Elçisinin ve ABD'deki şebkenderlerin de çalışmalarıyla aralarında New York Ticaret Odasının da yer aldığı muhtelif kişi ve çevrelerden 9.600 dolarlık bir yardım toplandı ve İstanbul'a gönderildi⁹².

1890'ların ortalarında devletin yönetim kademesinde elçilerin Müslümanlar arasından seçilmesi yönünde bir eğilimin oluşmaya başladığı görülür. Hatırlatmak gerekir ki, daha evvelden de Avusturya, Almanya ve Yunanistan gibi devletler kendi ülkelerine Hristiyan elçi tayinini pek hoş karşılamamışlar ve Osmanlı Hükümetinden Müslüman elçi isteğinde bulunmuşlardı. Hepsi olmasa da bazıları dikkate alınmıştı. Yine o dönem II. Abdülhamid Hariciye Nezareti'ne ve elçiliklere yaptığı uzun vadeli atamalarla dış politikayı daha istikrarlı bir görünüme kavuşturma arzusundaydı. Öte yandan bu dönemde de muhtemelen artan Ermeni isyanları ile ağırlıklı olarak Rumların yaşadığı Girit ve Sisam adalarındaki karışıklıklar ve isyanların yarattığı baskılar, bu toplum gruplarının bürokrasiden dışlanmasına yol açtı. 1896'da Washington'a Müslüman bir elçi tayin etmenin daha doğru olacağı yönünde görüş bildirenler oldu⁹³. Nitekim 1896 yılı Mayıs ayında Mavroyeni Bey görevinden alındı. Ancak yeni elçi Mustafa Necati Bey gelene kadar vazifesine devam etti⁹⁴. Ekim 1890'da Mavroyeni Bey'e gayretli ve sebatkâr çalışmaları nedeniyle birinci rütbeden Mecidi nişanı verildi⁹⁵. Aynı dönemde İspanyol Kraliçesi de Mavroyeni Bey'e Madrid Elçiliği sırasındaki çalışmalarından ötürü birinci rütbeden İzabel la Katolik nişanını takdim etti⁹⁶. 1891'de Büyük Devletler arasındaki ittifak arayışlarına dair ABD basınında ABD Hükümetine atfen, İngilizlere karşı Fransız ve Rus ittifakı iddiaları yer almış, bu, Osmanlı elçisinin dikkatini çekmişti. Elçi Mavroyeni Bey bakanlık yetkilileri ile yaptığı görüşmede bu iddiaları yalanlanmıştır⁹⁷.

4. Mazuliyet Dönemi (1897-1901) ve Şura-yı Devlet Azahlıkları (1901- 1902, 1904-1908)

İstanbul'a dönen Mavroyeni Bey'e elçiliklerde açık olmadığı için verilebilecek münasip bir vazife çıkana kadar, son maaşının dörtte biri oranında iki bin beş yüz kuruşluk mazuliyet maaşı bağlandı⁹⁸. 1897'de Osmanlı-Yunan savaşı öncesinde Beroviç Paşa'nın Venedik'e kaçmasıyla Girit'te yeni bir vali atanması söz konusu

Sefiri veya Konsolosu ne yapacaktı... , diyerek meseleden duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Uçar, *age*, s. 209-218; Suriyeli şahsın ismini Malluh olarak verir. Grubun kırk kişi olduğunu söyler. Deringil, *age*, s. 158.

⁸⁹ Fuar alanı yakınlarında birkaç Suriyeli ile birlikte Amerikan misyonerlerinden oluşan bir kumpanya, bu işi gerçekleştirmek istemiş. Mavroyeni Bey ise Dışişleri Bakanı Foster ile görüşerek, bu teşebbüsün İslam'ın mukaddes unsurlarından camiye bir gösteri malzemesi gibi ücret mukabilinde seyirciye sunması anlamına gelmektedir diyerek Devlet-i Âliyye'nin rahatsızlığını dile getirmiş ve bunun kabul edilemez bir durum olduğunu ifade etmiştir. Uçar, *age*, s. 203.

⁹⁰ Erhan, *age*, s. 359; Uçar, *age*, s. 207-208; Yapılmak istenenlerle ilgili bir değerlendirme yapmak icap ederse, sürekli olarak kendilerini her yönden üstün gören batı toplumu, her fırsatta Müslümanları çağ dışı, ilkel ve barbar bir toplum olarak göstererek emperyalist emellerini gerçekleştirme yardımcı olacak tüm icraatlarını haklı ve meşru göstermenin derindeydi. Bunu politik yollarla yapmaya çalıştıkları gibi, basın, sanat, kültür ve bilim yoluyla da derinleştirme eğilimindeydiler.

⁹¹ Yangında 80 kişi olmak üzere, bu afet sırasında 5000'den fazla insan hayatına kaybetti. Bin altı yüz civarında ev yıkıldı. Salgın hastalık tehlikesi oluştu. Çok büyük maddi bir zarar meydana geldi. Fatma Ürekli, *Belgelerle 1889/ 1894 Afetlerinde Osmanlı-Amerikan Yardımlaşması*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, s. 17-23.

⁹² Ürekli, *age*, s. 24-43.

⁹³ Belgede Washington Sefiri Mavroyeni Bey'in memuriyetine devam etmesinin caiz olmayacağı ve yerine bir Müslüman kişinin atanması, biri bulununcaya kadar da görev yerinde kalmasının doğru olmayacağı ifade edilerek azledilmesi gerektiği belirtilmiştir. BOA., Y.PRK.BŞK., 45/46, 06.03.1896 (21.09.1313).

⁹⁴ Hariciye Nezaretinde müsteşar muavinliği yaparken ABD'ye sefir olarak atanmıştır. BOA., Y.A.RES., 80/29, 09.03.1896 (24.09.1313); BOA., Y.A.HUS., 358/ 58, 09.09.1896 (24.03.1314).

⁹⁵ BOA., İ.DH., 93805, 21.10.1890 (07.03.1308).

⁹⁶ BOA., HR.TO., 69/46, 31.10.1890/ BOA, HR.TH., 104/46, 06.12.1890.

⁹⁷ İddialar bir yana, ABD Hükümeti ısrarla Avrupa ülkeleri arasındaki meselelere müdahil olmayacaklarını ve olası bir harbin dışında kalacaklarını ifade etmiştir. BOA, HR.SYS, 49/52 (1-12), 29.05.1891.

⁹⁸ BOA., İ.HUS., 64/53, 08.08.1897 (09.12.1315).

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

edildiğinde Büyük Devletler duruma müdahil oldu. Farklı önerilerle birlikte Rus Hükümeti Mavroyeni Bey'i Girit Valiliği için önerdi⁹⁹. Ancak kendisinin de pek sıcak bakmadığı bu öneriye zaten Osmanlı Hükümeti de olumlu yanıt vermedi. Hariciyede münasip bir görev çıkmadığı için Mavroyeni Bey açıkta kalmaya devam etti. 1899'da Mavroyeni Bey, İstefanaki Musurus Bey'in yerine Sisam Beyliği'ne önerilen isimler arasında yer aldı. Ancak bu görev için pek istekli davranmayan Mavroyeni Bey'in tayini yine olmadı¹⁰⁰. Öte yandan birkaç kez Şura-yı Devlet azalığı için ismi önerilse de bu tayin de gerçekleşmedi¹⁰¹. Uzun bir süre açıkta kalıp mazuliyet maaşı ile yetindi.

1901 yılı baharında Mavroyeni Bey Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi azalığına atandı¹⁰². Azalar sadrazamın önerisi ile atanmaktaydı. O dönem bu makamda Halil Rıfat Paşa bulunuyordu. Reislik görevini ise Mehmed Said Paşa (Kürt) yapmakta idi. Mavroyeni Bey hatıratında kendisini, Arap İzzet Paşa'nın önerdiğini söylemiştir. Müsavat usulünün nişanesi olarak, Şura-yı Devlette 1/3 oranında gayrimüslim üye görev yapıyordu. Bunlardan üçü Rum'du. Kurumda cemaatlerin temsiline büyük önem veriliyordu. 1897'de Şura-yı Devlette yapılan değişiklikle Muhakemat Dairesi çıkarılıp Adliye Nezareti'ne bağlandı. Dâhiliye Dairesi lağvedildi. Yapılan değişikliklerle önemi artan Mülkiye Dairesinin de yetkileri genişletildi. Daire ilk kez, Şura-yı Devlet Reisinin riyasetine verildi. Sekiz üyenin yer aldığı dairenin, üye sayısı kısa sürede on dörde yükseltildi. Azaların temel görevi, Tanzimat ve Maliye dairelerinden gelen mukavelename, imtiyazname ve kanunların tetkiki ve muhalif davranışlarda bulunanları tahkikat yapıp Sadarete bildirmek gibi görevleri vardı. Ayrıca Mülkiye Dairesinden, daireler arasında idareden ötürü yaşanan uyuşmazlıkları görüşmek ve tetkik etmeleri istenirdi¹⁰³.

Mavroyeni Bey Şura-yı Devlette bir yılını doldurmadan, siyasi ahvalinden dolayı hiç istemediği Sisam Beyliğine atandı. Yaklaşık iki yıl Sisam Beyliği yaptıktan sonra istifa eden Mavroyeni Bey, Eylül 1904'te yeniden Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi azalığına atanırken, Sisam'da yaptığı hizmetlere de olumlu atıfta bulunuldu¹⁰⁴. On bin kuruş maaş alıyordu. Yaklaşık yedi yıl bu görevi yaptı. Aslında gözü yine elçiliklerde olan Mavroyeni Bey, Washington Elçiliğinden sonra, mesleki olarak içinde bulunduğu durumdan hiç memnun kalmadığı gibi büyük hayal kırıklığı yaşadı ve adeta devlete küstü. Zira 1907'de İstefanaki Musurus'un ölümüyle boşalan Londra Elçiliğini, Sadrazam Damat Ferid Paşa kendisine önerdiğinde, daha evvel çok istemesine rağmen kabul etmediğini hatıratında dile getirmiştir¹⁰⁵. Bu küslüğü ve isteksizliği, giderek hareket alanı daralan II. Abdülhamid'e duyulan güvenin azalmasına bağlamak da mümkündür.

5. Sisam Beyliği (1902-1904)

Girit'te yaşananlardan da çok etkilenen Sisam Adası'nda karışıklıklar gün geçtikçe daha sık yaşanır olmuştu. Adadaki Rum yetkililer sık sık Osmanlı hükümetlerini Büyük Devletlerin konsoloslarına şikâyet edip, baskı kurmaya çalışıyorlardı. Gayeleri adayı yönetilmez hale getirmek olup, nihayetinde Yunanistan'a katılımı gerçekleştirmekti. Nitekim 1902 yılı başlarında Mihalaki Georgiyadis Efendi hakkında İngiliz ve Rus elçiliklerine ulaşan şikâyetler neticesinde tahkikat yapıldı. Yaşananlar ve baskılar neticesinde Mihalaki Efendi'nin istifası istendiğinde, o da sağlık durumunu gerekçe göstererek görevinden ayrılınca, yerine 1902 yılı Şubat ayında ehliyetine ve deneyimine binaen Mavroyeni Bey, tayin edildi¹⁰⁶. Bu atama öncesinde İngiliz Hükümeti Kopasis Efendi'yi, Rus Hükümeti ise Mavroyeni Bey'i önermişti¹⁰⁷. Mavroyeni Bey, hatıratında bir tavsiye olmadan, babasının ölümünden hemen sonra, direkt olarak II. Abdülhamid tarafından atandığını ifade ederken, pek de istekli olmadığı anlaşılıyor¹⁰⁸. Bu dönem ada için bir dönüm noktası niteliğindeydi, zira uzun süredir sessiz olan Yunan destekçileri yeniden harekete geçmişti. Adada giderek etkinliklerini arttırmaya çalıştılar. Özellikle de Etniki Eteryanın görevlendirip aday gönderdiği söylenen Temistoklis Sofulis'in Mavroyeni Bey'in gösterdiği toleransla kendi ismiyle kurduğu parti, seçimlerde başarılı olmuş ve idarede kontrolü ele almıştı. Meclis Başkanı Sofulis'in Yunanistan lehinde gayret gösterdiği ifade edilmekte idi. Adayı iyice sahiplenen Meclis Başkanının 1903 yazında adada bir banka şubesi açılması için Atina'da temaslarda bulunduğu ifade edildi. Ancak başkan görüşmelerden bir netice alamadı¹⁰⁹. Öte yandan aynı dönemde Vati'de yapımı tamamlanan rasathane hizmete açıldı. Günlük olarak merkezle haberleşme sağlanması ve gelişmelerin

⁹⁹ BOA., Y.EE, 50/127, 16.02.1897 (14.09.1314); Adrianopoulou, *agt*, s. 42: II. Abdülhamid ise itimat ettiği Karatodori Paşa'nın yeniden atamayı istemiş, ancak İngilizler kendilerine daha yakın birinin olmasını arzu etmişlerdir. BOA, Y.MTV, 175/36, 25.03.1898 (02.11.1315).

¹⁰⁰ BOA., İ.MTZ.SM, 127, 12.03.1899 (29.10.1316).

¹⁰¹ BOA., İ.HUS., 65/144, 06.07.1898 (16.02.1316).

¹⁰² BOA., BEO, 123577, 21.04.1901 (02.01.1319); BOA, ŞD., 3194/62, 21.04.1901 (02.01.1319).

¹⁰³ Olcay Kahraman, *Osmanlı İdari Modernleşmesinde Şura-yı Devlet*, Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Merkezi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2020, s. 136-137; Mehmet Canatar- Yaşar Baş, "Şura-yı Devlet Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi", *OTAM*, C IX, S. 9, 1998, s. 132-133.

¹⁰⁴ BOA., ŞD., 3195/134, 07.09.1904 (26.06.1322).

¹⁰⁵ Bir süre önce çok arzuladığı elçiliğe karşı artık Mavroyeni Bey'in isteği yoktu. Adrianopoulou, *agt*, s. 43.

¹⁰⁶ BOA., İ.MTZ.SM., 189, 06.02.1902 (27.10.1319); Mihalaki Bey'in görevini kötüye kullandığına dair şikâyet. BOA., Y.A.HUS., 425/35, 17.02.1902 (09.11.1319).

¹⁰⁷ *Küçük Mehmed Sai'id Paşa'nın Hatıratı*, C II-III, haz. Mustafa Gündüz, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019, s. 302-303.

¹⁰⁸ Adrianopoulou, *agt*, s. 45.

¹⁰⁹ BOA., HR.SYS., 1507/24, 15.08.1903.

daha hızlı bir şekilde takibi bekleniyordu¹¹⁰. Mavroyeni Bey, tüm iyi niyetiyle gayret etse de muhalif gruplarca tarafgir hareket etmekle suçlanıyor ve şikâyet edildikten sonra değiştirilmesi isteniyordu¹¹¹. Sisam Beyinden hoşnutsuzlukları devam eden Hacı Yani yanlıları, beyin adayı kanuna aykırı ve ihmalkâr bir surette yönettiği, taraflı davranarak halk nazarında tüm itibarını yitirdiği uyarısında bulundular. Öyle ki, devlet imkânlarının her yönüyle sadece bir tarafın menfaatine olacak biçimde kullanıldığı ifade edildi. Bu durumun adanın mahvına yol açacağı uyarısında bulunup, adayı yönetemez hale gelen Mavroyeni Bey'in değiştirilmesini talep ettiler¹¹². Hacı Yani ve Nikoli Efendi'nin şikâyetleri karşılık bulmayınca, gösteri mahiyetli olaylar yaşandı. Nitekim 1903 yılı sonlarında bir grubun adadaki güvenlik bölgesine yönelik ihlali söz konusu olunca yaklaşık elli kişi jandarma tarafından tutuklandı¹¹³. Bu müdahalelerin, Sofulis'in talebiyle ve amacın muhalifleri etkisiz hale getirmek olduğu ifade edildi. Ada meclisi için yapılacak genel seçimler dolayısıyla Karlovasi ve Maratokampo'da durum, gergindi. Mavroyeni Bey'in Sofulis'e büyük tolerans gösterdiğine inanılıyordu. Bu gelişme üzerine adaya Şurayı Devlet azalarından Şükrü Bey incelemelerde bulunmak üzere gönderildi. Şükrü Bey, ihtilafa yol açan uygulamalar olduğunu söylese de beyin değiştirilmesine sebep olacak bir hal olmadığını ve sükûnet için genel bir af çıkarılabileceğini bildirdi. Ayrıca Mavroyeni Bey'in vergi adaletinin tesisi ve hakkaniyetli davranılması yönünde uyarılması tavsiye edildi¹¹⁴. Tüm bunlar üzerine Mavroyeni Bey şikâyetlerle ilgili izahatta bulunmak için Osmanlı Hükümetinden izin isteyerek İstanbul'a gelmek istedi¹¹⁵.

Osmanlı Hükümeti adaya gönderdiği Şükrü Bey vasıtasıyla durumu teskin edici girişimlerde bulunmuş oldu. Ortam biraz olsun yumuşadı ve nispeten sükûnet sağlanmış oldu¹¹⁶. Seçimlerde Sofulis Sisam Genel Meclisi yönetiminde çoğunluğu elde etmek için büyük çaba sarf etti¹¹⁷. Genel seçimlerin sıhhatine karşı duyulan güvensizlik dolayısıyla Karlovasi nahiyesinde Mavroyeni Bey aleyhinde gösteri yapıldı. Mavroyeni Bey'e göre İngiltere, Fransa ve İtalya fahri konsolos vekilleri, bu tür olayları teşvik ediyordu¹¹⁸. Seçimlerde çoğunlukla muhalif adayların kazanması ve Mavroyeni Bey yapılacak toplantıda istifasının isteneceğini öğrenmesi, kendisine karşı gelişen kanaat ve yargı dolayısıyla, daha fazla yıpranmamak adına Osmanlı Hükümetine istifasını sundu¹¹⁹. Mavroyeni Bey görevinden ayrılırken, içinde bulunulan şartları da göz önünde bulundurarak, şüpheye mahal vermeyecek bir surette, devlete sadakatle hizmet etmeye devam edeceğini açık bir dille ifade etti¹²⁰.

6. Heyet-i Ayan Azalığı (1908-?)

1908'de Meşrutiyet bir kez daha ilan edildiğinde Mavroyeni Bey, birkaç ay sonra II. Abdülhamid tarafından Ayan Meclisi azalığına atandı¹²¹. Bu dönem gayrimüslimlerden yapılan atamalara değinen, *Neogolos* gazetesi, Rumlara mecliste yeterince yer verilmediğini, Rumların takriben Ermenilerin üç katı olmalarına rağmen, Rumlardan sadece dört kişinin meclis üyesi atandığını ve bunun kabul edilemez bir durum olduğunu belirtti. Buna karşılık *Tanin* gazetesinden yapılan açıklamada, anayasanın 61. maddesine atıfta bulunularak Patrikhaneye özel bir hak verilmediği, milliyete göre değil, liyakate göre atama yapıldığı ifade edildi¹²². 1909'da ikinci toplantı yılı başlarken, Bütçe Kanunu tasarısının incelenmesi için bir maliye encümeni teşkil edildiğinde Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Mavroyeni Bey'i teklif etse de oylamada Halim Bey seçilmişti¹²³. 1909 yılı başlarında Besarya Efendi Meşrutiyetin başından beri kimlere, hangi şartlarda imtiyaz verildiğinin sadaretçe meclise bildirilmesi gerektiğini belirtti. Ayan ve Mebusandan hiç kimseye imtiyaz verilmemesi için Genel Kurula önerge verdi. Bu önergeye dair Layiha Encümenince bir mazbata hazırlandı. Buna dair görüşmelerde, Başkan Said Paşa Besarya Efendi'nin konuyu ele alış biçimine karşı çıktı. Mavroyeni Bey, bu tedbirin yeterli olmayacağını öne sürmüştü ve "bir milletin ahlaki kavanin ile ıslah ve terbiye edilip düzeltilemeyeceğini" ifade edip, öneriye karşı çıkanlar arasında yer aldı. Oylamada encümen mazbatasını yediye karşı otuz dokuz oyla reddedildi¹²⁴. 1909'da Tensikat Kanunu çıkarılmıştı. Mavroyeni Bey Tensikat Komisyon Başkanlığına atandı.

¹¹⁰ BOA., MF.MKT, 713/ 25, 13.06.1903 (17.03.1321).

¹¹¹ BOA., YA.HUS., 460/ 77, 28.11.1903 (08.09.1321).

¹¹² BOA., İ.MTZ., SM., 198, 30.10.1903 (08.08.1321).

¹¹³ BOA., Y.A.HUS., 463/ 73, 31.12.1903 (11.10.1321).

¹¹⁴ BOA., Y.A.RES, 124/19-2, 31.01.1904 (18.11.1319).

¹¹⁵ BOA., Y.A.RES, 124/19-3, 29.01.1904 (16.11.1319).

¹¹⁶ BOA., Y.A.RES, 124/19, 31.01.1904 (13.11.1321); BOA.,Y.A.HUS., 466/104, 14.02.1904 (27.11.1321). BOA., İ.MTZ., SM., 202, 01.03.1904 (13.12.1321).

¹¹⁷ BOA., A.MTZ.SM, 109, 08.05.1901 (19.01.1319); BOA., İ.MTZ.SM., 202-4, 11.12.1321/ 14.02.1904; Ali Fuat Öreñç, *Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul 1995, s. 130.

¹¹⁸ BOA., A.MTZ.SM., 1/87-11, 17.04.1904 (01.02.1322).

¹¹⁹ BOA., Y.A.HUS., 472/ 6, 01.05.1904 (15.02.1322).

¹²⁰ BOA., Y.PRK.AZJ., 49/78, 18.04.05.1904 (18.02.1322).

¹²¹ BOA., ŞD., 3197/ 49, 27.05.1911 (28.05.1329); H. Aliyar Demirci, *II. Meşrutiyet'te Ayan Meclisi 1908-1912*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 482.

¹²² Demirci, *age*, s. 74.

¹²³ Demirci, *age*, s. 139.

¹²⁴ Demirci, *age*, s. 268-269.

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

Komisyon, kadro haricine çıkarılacak kişilerin belirlenmesi için çalışma başlattı. Komisyon memurların kariyer ve maaş bilgilerini inceleyerek karar verecekti¹²⁵. Çıkarılan kanun ve uygulamalar çok tartışıldı ve bürokrasi çevresinde ciddi rahatsızlıklara yol açtı. Mavroyeni Bey ilk yıldan itibaren mecliste arzuhal encümeni üyeliği görevinde de bulundu ve ayrılana dek görevini sürdürdü¹²⁶. Bu encümen, meclise sunulan ve başkan tarafından sevk edilen arzuhalleri inceleyerek hakkında yapılacak işleme karar verirdi¹²⁷.

1909'da anayasa değişikliği çalışmasıyla yirmi bir madde değiştirilirken, üç yeni madde eklendi ve bir madde de kaldırıldı. 1910 bahar döneminde Yorgiyadis Efendi daha önce yapılan anayasa değişikliği çalışmasına itirazlar olduğunu ileri sürerek, şimdi yapılacak anayasa değişikliği çalışmalarının kapsamının genişletilmesini teklif etmiş ancak bunun dikkate alınmadığını söylemiştir. Mavroyeni Bey ise teşkil edilen encümenin tüm maddeleri kapsayacak bir surette inceleme yapmasının, anayasanın 116. maddesine aykırı olduğunu ve bunun ancak kurucu bir meclisle yapılabileceğini dile getirerek, Yorgiyadis Efendi'nin önerisine karşı çıkmıştır. Aynı şekilde Mavroyeni Bey, Meclis-i Ayan ile ilgili yapılmak istenen değişiklikleri de eleştirirken, Heyet-i Ayanın halka dayanan bir meclis olduğunu söyler. Ayrıca, "bu meclis, hâkimiyeti savunmanın aracı olarak hareket etmeli, aydın, ilerlemeye eğilimli, dengeli ve hüküm verebilecek bir güç olmalıdır" der. Bu meclisi, gereksiz görüp, bir itaat aracı haline getirmenin, ülkeye zarar vereceğini ve ilerlemeye engel teşkil edeceğini söyler. Öte yandan, meclis üyelerinin çoğunluğunun padişah tarafından atanmasını savunur. Meclise gençler arasından da üye seçilmesini isteyen Mavroyeni Bey, bunun milli güce katkı sağlayacağını ileri sürer. Meclis çalışmalarının ikinci yılı sonlarında Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhlığı arasında Kiliseler Kanunu tasarısı kapsamında kilise ve okullar tartışması yaşanınca, konunun önemine istinaden 1910'da bir Kiliseler Encümeninin kurulması teklif edilir. Teklif gereğince Rumlar adına encümen için mecliste hazır bulunan Mavroyeni Bey önerilir. Ancak kendisi bu encümende yer almak istemez¹²⁸. Yaklaşık on beş yıllık aradan sonra Mavroyeni Bey 1911 yılı sonlarında meclisin dördüncü toplantı yılında Viyana Elçiliğine atanmıştır¹²⁹. Tayini Ayan Meclisinin toplantısında konu edilmiş ve üyelerden Yorgiyadis Efendi anayasanın 62. maddesi kapsamında atamanın Mavroyeni Bey'in isteği ile mi yoksa talebi dışında mı gerçekleştiğini sormuştur¹³⁰. Yorgiyadis Efendi'nin sorusuna ne cevap verildiği bilinmese de Mavroyeni Bey elçilik vazifesine gittiğinde Meclis-i Ayan azalığı devam etmiştir. Dolayısıyla atama Mavroyeni Bey'in talebi dışında gerçekleşmiştir.

7. Viyana Büyükelçiliği (1911-1912)

Viyana Büyükelçisi Reşit Paşa bilinmeyen bir sebeple uzun bir süredir İstanbul'da idi. Aynı şekilde elçilik müsteşarı da İstanbul'daydı. Velhasıl elçilikle bir kâtip ilgileniyordu. Debre Mebusu Basri Bey bir meclis oturumunda bir takrirle bu duruma işaret etti, oylamada takrir kabul edilmese de Viyana Büyükelçiliğindeki bu zafiyetin giderilmesi için adım atıldı¹³¹. Reşit Paşa Hariciye Nazırlığına atanırken, sürpriz bir şekilde Heyet-i Ayan Azası Mavroyeni Bey 30 Kasım 1911'de Viyana Büyükelçiliğine atandı¹³². Bu tayinle Fenerli Mavroyeni ailesinin bir ferdi yaklaşık yetmiş yıl sonra yeniden Viyana Büyükelçiliğine görevlendirilmiş oldu. Mavroyeni Bey, Osmanlı çatısı altında elçilik vazifesine tayin edilen son Rum'du. Bu göreve atanmasında sadrazamlığa getirilen Mehmed Said Paşa'nın rolü olduğu söylenir. Zira Heyet-i Ayan azası olarak Mavroyeni Bey'in, onun hükümetin yanında yer aldığı ve politikalarını desteklediği belirtilir¹³³. Ayrıca Mehmed Said Paşa'nın, babası Spiridon Mavroyeni Bey ile olan dostluğunun da etkili olduğu ifade edilir¹³⁴. Mavroyeni Bey Viyana'ya geldiği ilk günlerde Balkanlar'daki vaziyet oldukça hassastı. Elçi, Dışişleri Bakanı Kont Aehrenthal ile Balkanlar'daki durumu görüşmek için randevu aldı. Osmanlı Hükümeti Avusturya –Macaristan'ın Balkanlar'a yönelik emellerini biliyor ve politikalarını izlemeye çalışıyordu¹³⁵. Mavroyeni Bey, görüşme neticesinde Avusturya-Macaristan Hükümeti ile sadece Balkanlar'a yönelik bir anlaşma zemini oluşturmaya çalıştığından bahsetmiş, ancak Hariciye Nazırı Asım Bey'den gerekli talimatı alamadığını söylemiştir¹³⁶. Mavroyeni Bey, muhtemelen Londra ile yürütülen müzakereler dolayısıyla kendisine dönüş yapılmadığını ifade etmiştir. Osmanlı

¹²⁵ Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi*, TODAİE, Ankara 2009, s. 93-94; Demirci, *age*, s. 86.

¹²⁶ Viyana Elçiliğine atandıktan sonra da bir müddet devam etse de yerine Mehmed Galib Bey atandı. Demirci, *age*, s. 129

¹²⁷ Demirci, *age*, s. 53.

¹²⁸ Demirci, *age*, s. 141-142.

¹²⁹ Mustafa Reşit Paşa'nın yerine tayin edilmiştir. BOA., BEO., 297966, 09.12. 1911 (17.12.1329).

¹³⁰ Demirci, *age*, s. 115-116.

¹³¹ Oturumda söz alan Basri Bey, Trablusgarp meselesi ortaya çıktığında Trablusgarp'ta valimiz yoktu. Roma'da sefirimiz yoktu. Bugün düşman Afrika sularından Adalar Denizi'ne giriyor diye birtakım haber var. Bu mesele, artık şark meselesi haline geliyor. Şark politikasının toplandığı yer ise Viyana'dır. Böylesine önemli bir elçiliğin genç bir kâtime bırakılması oldukça sakıncalıdır, biçiminde hükümete bir eleştiri yöneltiyor. Bilgin Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 141-142.

¹³² BOA., BEO, 297379, 30.11.1911 (08.12.1329).

¹³³ Meclisteki görüşmelerde, Mavroyeni Bey, ülkenin içinde bulunduğu kriz nedeniyle Said Paşa başkanlığındaki hükümeti eleştirmenin bir münasebetsizlik ve hamiyetsizlik olacağını söylemiş. Komisyonunda yer alan bazı üyeler bu beyana tepki göstermesiyle mecliste tansiyon yükselmiş ve Mavroyeni Bey konuşmasını tamamlayamamıştır. Demirci, *age*, s. 332.

¹³⁴ Adrianopoulou, *agt*, s. 47.

¹³⁵ Avusturya'nın Balkan hükümetleri enzinde bazı teşvik ve tahrikte bulunduğu dair malumatlar alındı. Çelik, *age*, s. 162.

¹³⁶ *Ottoman Diplomatic Documents On The Origins of World War One, The Balkan Wars*, I. Kısım, Edt. Sinan Kunalalp- Gül Tokay, The ISIS Press, İstanbul 2012, s. 31.

Hükümetinin beklenti içinde olduğu görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmamıştı. 2 Kasım 1911'de İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey, kendilerine yapılan ittifak teklifini kibarca reddetti¹³⁷. *Deutschvolksblatt* gazetesinde Viyana Büyükelçisi Mavroyeni Bey'e affen Balkanlar'daki duruma dair bir yazıda, Arnavutların faaliyetlerine karşı da birtakım tedbirler alınması gerektiğini ifade eden Mavroyeni Bey, Rumeli vilayetinde görevli memurlar arasında dirayetsiz, yetersiz ve ehliyetsiz memurlar bulunduğuna işaret etmiştir. Bunların iş bilen ve muktedir memurlarla değiştirilmesi gerektiğini ve bu yapılırsa bozgunculuk girişimlerinin akamete uğrayacağını ifade etmişti. Öte yandan Bulgar sınırındaki hadiselerle dikkat çekerek, önceye dayalı birtakım taahhütler olsa da silahlı çetelerin faaliyetlerine karşı askerinin teyakkuz halinde olması gerektiğini çok açık bir şekilde belirtmişti. Balkanlar'daki gidişatın ülkeleri savaşa sürükleyeceğini ifade eden Mavroyeni Bey bölgedeki silahlanmaya dikkat çekerken, buna yönelik Osmanlı Hükümetinin alması gereken tedbirlerden bahsederek bunlar yapıldığı takdirde olası savaşın önüne geçilebileceğini belirtmiştir¹³⁸.

Tüm ittifak olasılıklarını düşünen Osmanlı Hariciyesi, gelen en ufak bilgi ve haberi değerlendirerek kendisine karşı olası bir savaşı engellemek istiyordu. Hariciye Nazırı Asım Bey Ocak 1912'de Avusturya Hükümetinin Balkanlar'daki siyasetine dair rapor istedi. 19 Şubat'ta gelen bir telgrafta ise Mavroyeni Bey, çözüm için istekli olan Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Aehrenthal'in ölümüyle yerine geçen Berchtold hakkında elde ettiği bilgileri kısaca raporuna eklediğini hariciyeye bildirdi¹³⁹. Mavroyeni Bey, 30 Mart 1911'de Avusturya ve Sırp hükümetleri arasında dört tane anlaşma imzalandığını ve anlaşmaların 23 Ocak 1912'de yürürlüğe girdiğini bildirdi¹⁴⁰. Yine bir başka raporda, hem Belgrad'tan hem de Viyana'dan gelen bilgi de Sırp ve Bulgar hükümetleri arasında herhangi bir ittifak olmadığı, öte yandan Rus politikalarının hala Avusturya'ya karşı olduğu ifade edildi¹⁴¹. Yaklaşık iki hafta sonra Avusturya, İtalya ve Rusya arasında bir itilaf olup olmadığı sorulduğunda Viyana Büyükelçisi Mavroyeni Bey, böyle bir itilafın olmadığını ilettili¹⁴². Mavroyeni Bey, Şubat 1912'de *Information* gazetesinde Yunan-Bulgar ittifakına dair yer alan haberi hariciyeye gönderdi¹⁴³. Mart 1912'de ise gizlilikle yürütülen Bulgar-Sırp ittifakı kurulmuştu. 7 Mayıs 1912'de *Le Temps* gazetesi bu ittifakı duyurdu. Hariciye Nazırı Asım Bey, 30 Mayıs 1912'de Mavroyeni Bey'den bilginin doğruluğunu gizlilikle araştırmasını isteyen bir yazı gönderdi. Asım Bey, Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa'dan aldığı aynı bilgiyi Berlin, Londra, Petersburg, Sofya ve Belgrad elçiliklerden de doğrulamaya çalıştı. Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa bilginin doğruluğunda ısrarcı oldu¹⁴⁴. Balkanlar'daki vaziyet gittikçe kötüleşmekteydi. Siyasi ve diplomasi trafiği bir hayli yoğundu. 12 Haziran'da Asım Bey, daha önce ittifaka dair teyit almaya çalıştığı elçiliklerden, ittifakın içeriği ve hedeflerine dair bilgi istemişti. Mavroyeni Bey, Avusturya Dışişleri ile görüşmesinde, bakanın iki ülke arasındaki anlaşmadan haberdar olmadıklarını ve bunun çıkar çatışmaları sebebiyle pek mümkün olmadığını söylediğini, hariciyeye bildirdi¹⁴⁵. Aynı şekilde iki ülke arasında bir ittifak olmadığı bilgisini Atina Ortalçisi Muhtar Bey de hariciye ile paylaştı. Muhtemelen hakikat Osmanlı Hükümetinden gizlenmekteydi. Viyana'da bulunan Karadağ Kralı Nikola ile de Balkanlar'daki durumu görüşen Mavroyeni Bey, kralın iki ülke arasında gayet iyi ilişkiler olduğunu ve Rumeli'deki durumundan da ümitvar olduğunu söylediğini, hariciyeye bildirdi. Arnavutluk'a gelince, Avusturya-Macaristan'dan yüz bulan Katolik Malisörlerin isyanı dışında Müslümanlar da artık isyan ederek bağımsızlık yoluna girmişti. Mayıs sonunda Arnavut asiler aldıkları kararlarla taleplerini Osmanlı Hükümetine ilettiler. Haziran ayına gelindiğinde Arnavutluk'taki gelişmeler endişe ile takip edilirken Mavroyeni Bey, Firzovik ve Mansatır'a Arnavutların askeri kuvvet sevk ettiğine dair haberleri Hariciye Nezaretine ivedilikle bildirdi. Asiler vilayetlerine Arnavut bir vali tayin edilmesini istiyorlardı¹⁴⁶. İsyân hareketi İpek, Prizren ve Priştine sancaklarıyla beraber bölgeyi tamamen sarmıştı. İtalyanlar Trablusgarp'taki Osmanlı direnişini kırmak için Arnavut isyancılara destek veriyordu.

22 Temmuz 1912'de Gazi Ahmed Muhtar'nın sadrazamlığında yeni hükümet kurulmuş ve yeni Hariciye Nazırı Gabriyel Noradunkyan Efendi elçiliklerden Balkanlar'daki son duruma dair bilgilendirme istemişti. Mavroyeni Bey, meselelere dair raporlar gönderdiğini, ancak Hariciye Nazırından gerekli talimatları alamadığını söylerken, durumun diğer elçiliklerce de şikâyet edildiği görüldü¹⁴⁷. Mavroyeni Bey 1912 yılı Ağustos ayında da

¹³⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, C. II, I. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 181-182.

¹³⁸ BOA., A.MKT.MHM., 608/8, 04.01.1912 (14.01.1330).

¹³⁹ Çelik, *age*, s. 172; Mavroyeni Bey, Berthold'un meseleler karşısında değişken, çok yönlü ve güvenilir bir tavır olduğunu ileri sürmüştür. Suat Zeyrek, "II. Meşrutîye'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 33, 2012, s. 320.

¹⁴⁰ Konsolosluk, hukuki yardım, miras davaları ve suçluların iadesi hakkında anlaşma imzalanmıştı. Çelik, *age*, s. 161-162.

¹⁴¹ Çelik, *age*, s. 167.

¹⁴² Çelik, *age*, s. 170.

¹⁴³ Mavroyeni Bey daha sonra, bu ittifakla ilgili bir değerlendirme yapmıştı, Yunanistan'ın askeri bakımdan zayıf olduğunu, Bulgaristan ile bu ittifakı asıl onların istediğini söylüyordu. Bulgaristan'ın ise ancak Yunan yardımlarının etkin olacağına ikna olduğu zaman Yunanistan ile ciddi bir anlaşma imzalayacağını söylemiştir. *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 33; Çelik, *age*, s. 199.

¹⁴⁴ *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 52-57.

¹⁴⁵ Çelik, *age*, s. 144, 203.

¹⁴⁶ BOA., HRS.YS, 151/ 30, 15.06.1912.

¹⁴⁷ Cemalettin Efendi hatıralarında Hariciye Nazırı Asım Bey'den bahsederken, Sadrazam Mehmed Said Paşa'nın kendisinden oğlu için münasip bir elçilik istediğini ve kendisinin de bu şekil bir atanmanın doğru olmayacağını söyleyince, sadrazamın kendisine gönüllendiğini ve

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

Romanya ve Avusturya- Macaristan arasındaki ilişkiye dikkat çeken bir değerlendirmeyi telgraf ile Hariciyeye ilettili¹⁴⁸. 14 Eylül'de ise Karadağ hakkında Avusturya-Macaristan Hükümetinin değerlendirmesine yer veren Mavroyeni Bey, tutarsız ve güven vermeyen bir yönetim olarak görüldüğünü aktardı¹⁴⁹. Birkaç gün sonra Mavroyeni Bey, Avusturya tarafında Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı saldırgan tutumunun endişe verici boyutlara ulaştığı düşünülüğünü bildirdi¹⁵⁰. Eylül ayında Arnavutluk'ta olaylar yeniden başladığında Osmanlı Hükümeti askeri güç kullanarak müdahale etse de sükûneti için Arnavut isyancılarla uzlaşma sağladı. Sükûnetin sağlanması için Avusturya Dışişleri Bakanı Berchtold da iki maddelik bir öneri de bulunmuştu. Osmanlı Hükümeti âdem-i merkezîyetçiliği ihtiva eden teklifi tereddütsüz reddetti¹⁵¹. Öte yandan İşkodra Redif Fırkası Kumandanı Prek Bib Doda Paşa Viyana'ya gelerek Arnavutluk'taki durum hakkında birkaç kez Mavroyeni Bey ile görüşerek bilgi vermiş ve hükümetle ilgili şikâyetle bulunmuştu¹⁵². Aynı ay içinde Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'un Balkanlar'a dair bir teklifinden bahis oldu. Birkaç gün sonra ise Mavroyeni Bey, Bulgarların seferberliğe başladığına dair haberler aldığını bildirdi¹⁵³. 3 Ekim 1912'de Mavroyeni Bey, Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanının kendisine Balkan temsilciliklerine barışın korunmasına yönelik ciddi talimatlar verdiğini söylediğini, hariciyeye bir telgraf ile bildirdi¹⁵⁴. Akabinde Büyük Devletler Balkan devletlerine nota verse de artık savaş çok yakındı. Nitekim 8 Ekim'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi ile Balkan Savaşı başlamış oldu.

Viyana'da büyük bir istekle çalışan Mavroyeni Bey, Birinci Balkan Savaşı ile kamuoyunda Rumlara karşı oluşan tepkilerin de etkisiyle görevinden alınmıştır. Zira Osmanlı vatandaşı olan bazı Rumların gönüllü olarak Yunan ordusuna katılmaları, kimilerinin Osmanlı için savaşmak istememesi gibi gelişmeler, Türkler arasında öfke ve tepkiye neden olmaktadır. Artık bu tür olayların içerde Hristiyan unsurlara olan bakış açısını iyice kötüleştirildiği ve çekinceleri artırdığı söylenebilir. Said Paşa'nın hükümetten düşüşüyle beraber İttihatçılarla arası açık olan Hüseyin Hilmi Paşa, Mavroyeni Bey'in yerine tayin edildi. Mavroyeni Bey, Osmanlı Devleti'nin son Rum elçisi olarak kayıtlara geçti. Elçiliklerde ve kabinelerde artık bir Rum'a görev verilmesi zordu¹⁵⁵. Tanzimattan beri uygulanmaya çalışılan Osmanlılık düşüncesi artık bitmişti. Yaşananlardan sıkıntı duyan Mavroyeni Bey kızgındı ve görevden alınışını, "Babiâli'nin tüm dünyaya, ülkesini koruyacak olsa bile Hristiyan bir sefir istemediğini gösterdi" diyerek eleştirmiş ve tepkisini ortaya koymuştu¹⁵⁶. Viyana'dan ayrılırken Avusturya -Macaristan Devleti kendisini birinci rütbeden Leopold nişanı ile taltif etti¹⁵⁷. Mavroyeni Bey bir yılı doldurmadan Viyana'dan ayrılmak zorunda kaldı¹⁵⁸.

Mavroyeni Bey'in Viyana Elçiliğinde takip ettiği meselelerden biri, İtalyanların Trablusgarp'ı işgaliydi¹⁵⁹. 3 Ekim 1911'de başlayan işgalden bir müddet sonra tarafsız devletlerce, Osmanlı Devleti'ni, Libya'nın kaybının kaçınılmaz olduğuna ikna etmeye çalışılması gerektiği dillendirilmeye başlanmıştı. Türkler bir barış antlaşması imzalanana kadar bir ateşkes antlaşması imzalamaya zorlanmalıydı.¹⁶⁰ Elçilikler arasında bu muhteviyatta söylentiler gidip geldi. Örneğin Mavroyeni Bey, Rusların böyle bir niyeti olduğundan bahsetti. Arabuluculuk söylentileri yüksek sesle ifade ediliyordu. 25 Aralık 1911'de Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazanov arabuluculuk teklifinde bulundu¹⁶¹. Öte taraftan İtalyan kralının kayınpederi Karadağ Kralı I. Nikola (1841-1921)'dan Çetine Elçisi Rüstem Bey vasıtasıyla arabuluculuk teklifi gelmişti. Teklifi şüpheyle karşılayan Osmanlı Hükümeti, kralın yardım hususunda nasıl bir yol izleyeceğini sormuş ve aldıkları cevabın vakit kaybından öte bir girişim

arzularına gereken karşılığı vermediğini anlatmıştır. Çelik, *age*, s. 236-238; Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralarım*, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s. 63-64.

¹⁴⁸ Mavroyeni Bey, Romanya ile Avusturya Macaristan ve Almanya arasında son birkaç yıldır bağ oluştuğunu ve bilhassa Avusturya-Macaristan ile olan bağın daha da ileri gitmesinin kimseyi şaşırtmaması gerektiğini ifade ediyordu. Çelik, *age*, s. 254.

¹⁴⁹ Çelik, *age*, s. 260.

¹⁵⁰ Vaziyet maddeler halinde özetlenerek Hariciye Nazırı Gabriyel Noradunkyan Efendi'ye aktarılmıştı. Çelik, *age*, s. 268.

¹⁵¹ Fahri Maden, "Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1876-1913)", *TİKA Avrasya Etüdleri Dergisi*, C. I, S. 39, 2011, s. 179-180.

¹⁵² BOA., HR.SYS., 2068/1, 17.06.1912; Mithat Aydın, "Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden Kopuşu Sorunu (1912-1913)", *Belgi Dergisi*, C.II, S. 17, 2019, s. 1106.

¹⁵³ Çelik, *age*, s. 281.

¹⁵⁴ *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 109-112.

¹⁵⁵ Hasan Taner Kerimoğlu, "1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey'in Bir Risalesi", *ÇTTAD*, C. V, S.13, 2006, s. 94; Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek - Turkish Relations 1918-1974*, Athens, 1992, s. 43; Ocak 1919'da kurulan Tefvik Paşa Hükümetinde Kostaki Vayanis Efendi Ticaret ve Ziraat Nazırı olarak takriben iki ay görev yapmıştır. İhsan Güneş, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 228.

¹⁵⁶ Adrianopoulou, *agt*, s. 122.

¹⁵⁷ BOA., BEO, 309450, 22.12.1912 (12.01.1331); Bu nişan, 1808 yılında Avusturya İmparatoru I. Fransuva tarafından ihdas edilmiştir. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye* 1306, C. II, yay. haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2003, s. 255.

¹⁵⁸ BOA., BEO., 307937, 03.10.1912 (20.11.1330).

¹⁵⁹ İşgal sırasındaki üzücü gelişmelerden biri de Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın İtalyanların böyle bir işe yelteneceğine ihtimal vermeyip işgale de bir türlü inanamak istememesiydi. Paşa savaş ilanı haberini devlet hizmetine alınmış bir İtalyan generalin evinde briç oynarken almıştı. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. III (XI-XIV), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 1772.

¹⁶⁰ Rusların esas gayesi, Balkanlar'da sorunun kontrolden çıkmasına engel olmak ve Avusturya'nın planlarını devre dışı bıraktı. Bu sayede Bulgar-Sırp ittifakını devreye sokup kendi planlarının ilk meyvesini alabilirdi. Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, çev. Deniz Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 118.

¹⁶¹ Büyükelçi Mavroyeni Bey, Hariciye Nazırı Asım Bey'e arabuluculuğa dair bilgiyi detaysız bir surette ilettili. Childs, *age*, s. 118.

olmayacağı belirtilmişti. Rüstem Bey de benzer bir ifadeyle aynı kanaatte olduğunu söylerken, gerçek niyetlerinin ne olduğunu öğrenmeye çalıştıklarını, Hariciye Nezaretine bildirdi. Rusların teklifinde, şayet Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalyanlar tarafından ilhakını tanırsa, İtalyanlar buna karşılık miktarı sonradan belirlenmek üzere savaş tazminatı ödeyecekti¹⁶². Rusların yaklaşımı Büyük Devletler nezdinde makul görülmezken, Rus Hükümeti ise işin daha fazla uzamasının, Balkanlar'da daha ciddi sorunlara yol açabileceği uyarısında bulundu. Ocak 1912 sonunda Viyana Büyükelçisi Mavroyeni Bey ile Paris Büyükelçisi Rifat Paşa'dan gelen haberlerde Rusya'nın arabuluculuk için yeni teşebbüste bulunduğu ileri sürüldü¹⁶³.

Yaşanan işgale Osmanlı basını da sert tepki gösterilmesini bekliyordu. Hatta *Tanin* gazetesi 6 Ekim 1911'de boykot ilan etti. Akabinde İttihad-ı Husumet başlığıyla İtalyan mallarına ve işletmelerine karşı bir kampanya başlatıldı. Osmanlı Hükümeti, topraklarında yaşayan işçi, dul kadın ve din görevlilerini hariç, tüm İtalyanları sınır dışı etme kararı almıştı¹⁶⁴. Bir kısmı ülkeyi kendiliğinden terk etti. 1911 yılı sonlarında İtalyanlara ait tüm postane, okul ve bankalar kapatıldı. Avusturya Dışişleri Bakanı Berchtold, bu hareketin İtalyanları kızdıracacağı uyarısında bulundu. Beyrut'un ardından Çanakkale Boğazı'nın bombalanması ile birlikte alınan sınır dışı kararı, 25 Mayıs 1912'de uygulamaya konuldu¹⁶⁵. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İstanbul Elçisi Johann M. Von Pallavicini (1848-1941), Osmanlı Devleti'ni Trablusgarp'ın kaybına ikna etmeye çalışırken, reel politik bir değerlendirme yapmış, Rumeli'de güçlenmesi için Osmanlı Devleti'nin bir an evvel savaştan kurtulması gerektiğini ve Ege Adaları'nın geri alınmasının Kuzey Afrika'nın kaybindan daha önemli olduğunu tavsiye etmişti. Viyana'dan gönderilen bu raporda, Mavroyeni Bey de elçiye "*Trablusgarp'ı feda etmenin birkaç bin Hristiyan uğruna Arapları feda etmek anlamına geleceğini*" söyleyerek Pallavicini'ye tepkili bir cevap vermişti¹⁶⁶.

Saygın ve nüfuzlu bir aileye mensup Mavroyeni Bey, Rum Ortodoks cemaati içinde tanınan biriydi. Mavroyeni ayrılıkçı fikirleri tasvip etmeyen, padişaha sadık, Osmanlı bütünlüğüne inanan, kozmopolit anlayışın temsilcilerinden, reformist bir Osmanlı bürokrati ve diplomatıydı¹⁶⁷. Ancak notlarına ve anılarına bakıldığında gayrimüslimlerin bir temsilcisi olarak Mavroyeni Bey'in, II. Abdülhamid yönetimine olan inancını yitirdiğini ve Jön Türk hareketine sempatiyle baktığı söylenebilir¹⁶⁸. Hatıratında ve notlarında idareye değinirken, II. Abdülhamid yönetimini, despotik ve bir korku rejimi olarak gördüğünü not etmiştir. Mavroyeni Bey'in Ayan Meclisinde dile getirdiği görüşlere bakıldığında meşruti sistemin geliştirilerek daha demokratik bir idarenin teşkilini savunan bir devlet adamı hüviyetine büründüğü anlaşılmaktadır¹⁶⁹. Ayrıca onun birçok Ortodoks Rum gibi, Bulgar Kilisesinin kurulmasından rahatsızlık duyduğu görülmektedir. Zira bunun kilise birliğine zarar verdiğini ve Bulgarları Balkanlar için bir tehdit ve tehlike haline getirdiğini düşünüyordu. Görevden alındıktan sonra bir müddet daha Viyana'da kalan Mavroyeni Bey, Balkan Savaşlarından sonra yurda döndü¹⁷⁰. Devletin son yıllarında kendisine görev verilmeyince Mavroyeni Bey'in köşesine çekildiği ve yazılar yazarak günlüğüyle uğraştığı anlaşılmaktadır¹⁷¹. Hiç evlenmemiştir. Daha sonraki yıllarda yaşananların da etkisiyle Rum elit içinde yer alan birçok kişi ülkeden ayrılırken Mavroyeni Bey, cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de kalmış, ülkesini terk etmemiş ve 1929 yılında İstanbul'da hayata veda etmiştir. Yeni Fenerli Mavroyeni Bey Tarabya'daki aile mezarlığına gömülmüştür¹⁷².

SONUÇ

Eski ve Yeni Fenerin temsilcilerinden olan Mavroyeni ailesi Osmanlı'da değişen koşullara çabucak adapte olmuştur. Devletle olan ilişkilerini sürdüren aile, Rum cemaati içindeki konumunu da korumayı bilmiştir. Rum cemaatinin önemli bir parçası olan Fenerlilerin son temsilcilerinden Mavroyeni Bey, Tanzimat dönemindeki değişimi yansıtan batılı devlet adamlarından biri olmuştur. Eğitime önem veren ailesinin sağladığı imkânla İstanbul'da aldığı eğitimi, Fransa'daki hukuk eğitimi ile mesleki değeri yüksek bir alana taşısaya da başlangıçta Osmanlı bürokrasisinde beklediği şans bulamamıştı. Bu durum kurumsallaşmanın yeterince gelişmediğine işaret eder. Mavroyeni Bey, birçok Yeni Fenerli gencin yaptığı gibi yurt dışında bir şirkette iş hayatına atılarak kendine

¹⁶² Childs, *age*, s. 118-119.

¹⁶³ Sazanov'un 27 Ocak 1912'deki girişimde bulunarak, uzlaştırmaya çalıştığından bahsedilirken, Fransızlar bunu olumlu karşılarsa da Almanlar ve İngilizler, iki tarafın beklentileri arasında büyük uçurum olduğu için sıcak bakmamışlardır. Childs, *age*, s. 122.

¹⁶⁴ Nurdan İpek Şeber, "Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 38, 2011, s. 245; Childs, *age*, s. 122.

¹⁶⁵ Yapılan çalışmada İstanbul 2870, İzmir'de 6000 ve çevresinde 4000 civarında İtalyan vatandaşı olduğu tespit edilmiştir. Sınır dışı kararının ilk uygulandığı yerlerden biri Trabzon olmuştur. Şeber, *agm*, s. 258.

¹⁶⁶ Childs, *age*, s. 165.

¹⁶⁷ Demirci, *age*, s. 222-224; Adrianopoulou, *agt*, s. 85-87.

¹⁶⁸ Öte yandan padişah hakkında yaptığı değerlendirmede II. Abdülhamid'in dikkat çekici bir zekaya sahip olduğunu lakin önemli bir eğitiminin olmadığını belirtmiştir. Adrianopoulou, *agt*, s. 85-86.

¹⁶⁹ Demirci, *age*, s. 222-224.

¹⁷⁰ Adrianopoulou, *agt*, s. 122.

¹⁷¹ Mavroyeni Bey 7 Aralık 1921 tarihine kadar günlük tutmuştur. Günlüğünde daha ziyade güncel siyasal meselelere yer vermiştir. Adrianopoulou, *agt*, s. 126.

¹⁷² Adrianopoulou, *agt*, s. 42.

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

yeni bir rota çizmeye çalışması, kendisine olan güveni göstermektedir. Londra'da büyük hayal kırıklığı yaşayan Mavroyeni Bey'in saray hekimi olan babası Spiridon Mavroyeni'nin sarayla olan münasebetini kullanıp, Mabeyn-i Hümayun gibi mühim bir dairede göreve başlaması, donanımının dışında arkasında güçlü bir desteğin olduğunu gösterir. Osmanlı bürokrasisinin yeni bir değişim sürecinin arifesinde oluşu, onu yeni bir teşebbüse iten etmenler arasında sayılabilir. 1878 Berlin Antlaşması sonrası hariciyede yeni adımlar atılırken, önce Belgrad sonra da Madrid Elçiliğine görevlendirilen Mavroyeni Bey'e hariciye kadrosunda yer verilmesi, kendisine duyulan itimadı göstermiştir. Hariciyeye geçişin ardından, babasının sarayla olan ilişkisini kullanarak, bürokraside hızlı bir şekilde yükselmek isterken, bun da pek başarılı olamamıştır. Üst bürokrat ve diplomatların tercih etmediği Washington Elçiliği, kendisine teklif edildiğinde, bunu geri çevirmeyip, ne kadar istekli olduğunu göstermiştir. Böylece Mavroyeni Bey, II. Abdülhamid'in çok önemseydiği diplomasi ağının bir parçası haline gelmiştir. Bu görevi sırasında meşgul olduğu Ermeni meselesi, Yahudi göçü sorunu ve ABD ile yaşanan diplomatik meseleler, onun dış siyasetteki bilgi birikimini artırırken, Avrupa'ya ve ülkeye de daha uzak ve farklı bir yerden bakma şansı bulmuştur.

Yaklaşık dokuz yıl büyük bir iştiyakla yürüttüğü elçilik vazifesi, onun üst bürokrasiye geçişini sağlamıştır. Ancak Mavroyeni Bey, büyük bir istekle çalıştığı Washington'dan hiç de ummadığı bir şekilde ayrılırken, bir Rum olarak, Girit ve Sisam'da yaşanan olayların kurbanı gibi gözüксе de muhalif görüşlerinden ötürü görevden alındığını söyleyebiliriz. Zira o dönem Brüksel'de Rum Karatodori Efendi görev yaparken, Londra'ya da Rum Antopulos Paşa atanmıştı. Akabinde üst düzey bir memur olmasına rağmen, epey bir müddet boşta kalması, hem istihdam hem de maliye politikalarında sistemsel sorunlar olduğuna işaret eder. Bürokraside yaşanan bu tür aksaklıklar, Osmanlılık siyasetini de zora sokarken, gayrimüslimlerin elit bir temsilcisi olarak devlete olan güveni de sarstığı söylenebilir. Zor ve farklı bir deneyim olan Girit Valiliği ve Sisam Beyliği söz konusu olduğunda, Mavroyeni Bey'in boşta kalma pahasına, istekli davranmayı, bu güvensizliğin bir delili olarak görülebilir. Öte yandan, anlaşılan o ki, sarayda babasının da artık eski nüfuzu yoktu. 1901'de bilgi birikiminin ve tecrübenin gösterilebileceği yenilikçi anlayışın bürokratik kurumlarından birisi olan Şura-yı Devlete atanması Mavroyeni Bey'i pek teselli etmeye yetmezken, muhtemelen fikren muhalifliğini artırmıştır. Babasının ölümünden sonra saray çevresinde yalnız kalan Mavroyeni Bey, istemeyerek de olsa Sisam Beyliği'ni kabul ederek, hem yerel yöneticilik hem de dış ilişkiler bağlamında farklı bir deneyim yaşamıştır. Mavroyeni Bey'in, liberal düşünceye sahip bürokratlara ihtiyaç duyulan ve yeniden tesis edilen Meşrutiyet yönetiminde kendisine yer bulması, Jön Türklerin fikirlerine sıcak bakmasından dolayıdır. Reformist ve liberal düşünce anlayışıyla Mavroyeni Bey, Meşrutiyetin simge kurumlarından Meclis-i Âyanda bir müddet görev yapmıştır. Batı kökenli görüş ve düşünceleri ile mecliste iz bırakarak Osmanlı modernleşmesine katkı sunmaya çalışmıştır. Mavroyeni Bey, Viyana'da yeniden elçilik yapma şansı bulduğunda modernleşme çabalarının Balkanları artık elde tutabilmek için çok geç olduğunu anlamıştır. Viyana'ya plansız bir şekilde gönderilmiş olan Mavroyeni Bey, Balkan Savaşları bahane edilerek süresini tamamlamadan görevden alınmasına üzülmüş ve bundan çok rahatsız olmuştur. Parçalanmış Osmanlı dünyası ile birlikte Osmanlılık siyaseti de etkinliğini kaybetmiştir. Meşrutiyetten cumhuriyete geçilirken o, ata yurdunu terk etmeyip, yaşamını çok kültürlülüğün merkezi İstanbul'da tamamlamıştır.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Vesikaları

Babıâli Evrak Odası (BEO), 123577, 21.04.1901/02.01.1319.

Babıâli Evrak Odası (BEO), 297966, 09.12. 1911 (17.12.1329.

Babıâli Evrak Odası (BEO), 297379, 30.11.1911/08.12.1329.

Babıâli Evrak Odası (BEO), 307937, 03.10.1912 /20.11.1330.

Babıâli Evrak Odası (BEO), 309450, 22.12.1912/ 12.01.1331.

Dâhiliye Sicili Ahval Umumiyesi Defterleri (DH. SAİDd.), 10/345, 29.12.1265/ 15.11.1849.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.), 991/26, 20.06.1882.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.), 991/34, 04.07.1882.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.), 1000/46, 09.08.1882.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.), 49/52 (1-12), 29.05.1891.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.), 2851/29, 12.06.1893.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.), 2852/29, 11.12.1893

- Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.), 2748/22, 08.11.1893.
Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.)2736/10, 14.09.1893.
Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.), 69/19, 06.12.1893.
Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR..SYS), 1507/24, 15.08.1903.
Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR..SYS), 150/ 30, 15.06.1912.
Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR..SYS), 2068/1, 17.06.1912.
Hariciye Nezareti Tahrirat (HR..TH.), 44/61, 21.10.1882.
Hariciye Nezareti Tahrirat (HR..TH.), 45/20, 15.11.1882.
Hariciye Nezareti Tahrirat (HR..TH.), 104/46, 06.12.1890.
Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO), 59/80, 06.12.1885.
Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO), 61/3, 01.04.1886.
Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO), 71/92, 31.03.1887.
Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO), 72/9, 04.04.1887.
Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO), 69/46, 31.10.1890.
Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO)93/15, 18.09.1889.
Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO), 116/119, 09.10.1889.
Hariciye Nezareti Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdürlüğü (HR. UHM), 223/32-1, 07.06.1881.
İradeler Dâhiliye Nezareti (İ.DH.), 68221, 25.07.1882/05.05.1299.
İradeler Dâhiliye Nezareti (İ.DH.), 76871, 04.01.1886 /28.03.1303.
İradeler Dâhiliye Nezareti (İ.DH.), 79978, 18.12.1886/ 21.03.1304.
İradeler Dâhiliye Nezareti (İ.DH.), 93805, 21.10.1890/ 07.03.1308.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 17118, 11.04.1879/ 18.04.1296.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 17138, 01.05.1879/ 09.05.1296.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 17145, 15.05.1879/ 23.05.1296.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 17479, 08.09.1880/ 03.10.1297.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 17522, 25.12.1880/ 22.01.1298.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 17708, 25.09.1881/ 01.11.1298.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 17684, 08.09.1881/ 13.10.1298.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 18322, 07.10.1883/ 05.12.1300.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 18561, 30.07.1884/ 06.10.1301.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 18656, 16.11.1884 /27.01.1302.
İradeler Hariciye Nezareti (İ.HR.), 19332, 11.01.1887/15.04.1304.
İradeler Hususi (İ.HUS.), 64/53, 08.08.1897/ 09.12.1315.
İradeler Hususi (İ.HUS.), 65/144, 06.07.1898/16.02.1316.
İradeler Sisam (İ.MTZ. SM.), 127, 12.03.1899 /29.10.1316.
İradeler Sisam (İ.MTZ. SM.), 189, 06.02.1902/27.10.1319.
İradeler Sisam (İ.MTZ. SM.), 198, 30.10.1903 /08.08.1321.
İradeler Sisam (İ.MTZ. SM.), 202, 01.03.1904 /13.12.1321.
Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.), 713/ 25, 13.06.1903/17.03.1321.
Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 46/ 64, 25.08.1889/28.12.1306.

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

- Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT. MHM.), 608/8, 04.01.1912 /14.01.1330.
- Sadaret Sisam Evrakı (A. MTZ. SM.) 109, 08.05.1901 /19.01.1319.
- Sadaret Sisam Evrakı (A. MTZ. SM.), 1/87-11, 17.04.1904 /01.02.1322.
- Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.), 3194/62, 21.04.1901/02.01.1319.
- Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.), 3195/134, 07.09.1904/26.06.1322.
- Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.),3197/ 49, 27.05.1911 /28.05.1329.
- Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.), 50/127, 16.02.1897 /14.09.1314.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.), 67/31, 12.09.1892 /19.02.1310.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.), 74/58, 0102.1893 /14.07.1310.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.), 175/36, 25.03.1898 (02.11.1315).
- Yıldız Perakende Evrakı Başkitâbet Dairesi Maruzatı (Y.PRK. BŞK.), 45/46, 06.03 1896/ 21.09.1313.
- Yıldız Perakende Evrakı Arzuhaller ve Jurnaller (Y.PRK. AZJ.), 49/78, 18 04.05.1904/ 18.02.1322.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 166/15, 21.12.1880 / 18.01.1298.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 170/143, 06.07.1882/19.08.1299.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 201/76, 12.04.1887/ 18.07.1304.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 249/85, 30.07.1891/ 23.12.1308.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 261/161, 26.06.1892/ 30.11.1309.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 309/79, 28.09.1894/ 27.03.1312.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 358/ 58, 09.09.1896 / 24.03.1314.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 425/35, 17.02.1902 / 09.11.1319.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 460/ 77, 28.11.1903/ 08.09.1321.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 463/ 73, 31.12.1903/ 11.10.1321.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 466/104, 14.02.1904/ 27.11.1321.
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 472/ 6, 01.05.1904 / 15.02.1322.
- Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES.), 35/12, 04.11.1886 / 06.01.1304.
- Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES.), 49/1, 28.08.1889/ 01.01.1307.
- Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES.), 80/29, 09.03.1896 / 24.09.1313.
- Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES.), 124/19, 31.01.1904 / 13.11.1321.

2-Matbu Eserler ve İncelemeler

ADRIANOPOULOU, *Konstantina Alexander Mavroani Bey: From The 19th Century Reform Era To The Young Turk Revolution Through TheLife And Ideology Of A Neophanariot Ottoman Bureaucrat*, Boğaziçi University Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Unpublished Master Of Arts), İstanbul 2004.

AKPINAR, Mahmut “Osmanlı Hariciyesi’nde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837-1895)”, *FSM İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 5, İstanbul 2015, s. 29-51.

AKTER, Ahmet, *Tehcir Öncesi Anadolu’dan Amerika’ya Ermeni Göçü (1834-1915)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

ALEXANDRIS, Alexis, *The Greek Minority of İstanbul and Greek– Turkish Relations 1918–1974*, Athens, 1992.

AYDIN, Bilgin, “Divân-ı Hümâyûn Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 29, İstanbul 2007, s. 41-86.

AYDIN, Mahir, *Girit Sarı Kitap*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

AYDIN, Mithat, “Arnavutluk’un Osmanlı Devleti’nden Kopuşu Sorunu (1912-1913)”, *Belgi Dergisi*, C. II, S. 17, 2019, s. 1094-1128.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılap Tarihi*, C.II, I. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 1991.

BİRİCİKİLİ, İhsan Burak, “Anadolu’da Bir Amerikalı Misyoner: Frederick Davis Greene ve Ermeni Meselesi”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S. 55, 2016, s. 137-174.

BLANCARD, Theodore, *Les Mavroyénis: l’histoire d’Orient*, C.II, Paris 1909.

CANATAR, Mehmet- BAŞ, Yaşar, “Şura-yı Devlet Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi”, *OTAM*, C IX, S. 9, 1998, s. 111-148.

Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralarım*, Nehir Yayınları, İstanbul 1990.

CHILDS, Timothy W., *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, çev. Deniz Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

ÇELİK, Bilgin, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

DEMİRCİ, H. Aliyar, *II. Meşrutiyet’te Ayan Meclisi 1908-1912*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

DERİNGİL, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul 2002.

DİRİL, Yasemin Diril, *II. Abdülhamid Dönemi’nde Elçilik Yapan ABD Elçisi Oscar Solomon Straus’un Elçilik Yılları (1887- 1909)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli 2006.

EFE, Peri “Millet-i Rum’dan Bir Münevver Aleksandros Karatheodoris”, *Toplumsal Tarih*, çev. Nilüfer Kaya, S. 193, İstanbul 2010, s. 83-93.

ERHAN, Çağrı, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökeni*, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

FINDLEY, Carter V., *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Hayatı*, yay. haz. Ayşe Anadol, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

GEORGİADOU, Maria, “Expert Knowledge between Tradition and Reform, The Carathéodorys: a Neo-Phanariot Family 19th Century Constantinople”, *Médecins et Œngénieurs Ottomans à l’âge des Nationalismes*, Edt. Mérope Anastassiadou-Dumont, Paris 2003, s. 243-294.

GÜNEŞ, İhsan, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hükümetler (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

GÜRLER, Ahmet Şamil, “1893 Şikago Dünya Fuarı’nda Osmanlı Hipodromu ve Şirket-i Hamidiye”, *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/ Edebiyat*, C.XVII, S. 65, 2011, s. 7-18.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Sadrazamlar*, C. III (XI-XIV), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

KAHRAMAN Olcay, *Osmanlı İdari Modernleşmesinde Şura-yı Devlet*, Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Merkezi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2020.

KERİMOĞLU, Hasan Taner, “1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey’in Bir Risalesi”, *ÇTTAD*, C. V, S.13, 2006, s. 91-107.

KILIÇ, Musa, “Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Rum Diplomatın Portresi; Viyana Maslahatgüzarı Yanko Mavroyani (Jean Mavroyeni)”, *Tanzimat’tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, Edt. İrşad Sami Yuca- Hidayet Kara, Kitabevi Yayınevi, 2019, s. 169-188.

Kılıç, Musa, “İlk İkamet Elçilerinin Halefleri Rum Maslahatgüzarlar (1800-1821)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXVIII, S. 65, 2019, s. 251-278.

KUNERALP, Sinan, “İspanya’da Osmanlı Temsilciliği ve Osmanlı-İspanyol Münasebetleri (1857-1922)”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, C.XI- XIV/ 1-2, Ankara 1973-1975, s. 161-175.

KUNERALP, Sinan “Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç- Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 113-126.

Küçük Mehmed Sai’id Paşa’nın Hatıratı, C. II-III, haz. Mustafa Gündüz, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019.

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:

ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1839-1895), yay.haz. Recep Karcakaya, Hüseyin Özdemir, vd., BDAGM, Ankara 2007.

Ottoman Diplomatic Documents On THE Origins of World War One, The Balkan Wars, I. Kısım, Edt. Sinan Kunalp- Gül Tokay, The ISIS Press, İstanbul 2012.

MADEN, Fahri, "Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1876-1913)", *TİKA Avrasya Etüdleri Dergisi*, C. I, S. 39, 2011, s. 155-196.

ÖKE, Mim Kemal, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982.

ÖKE, Mim Kemal, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar: İhanetler, Komplolar, Aldanmalar*, Çağ Yayınları, İstanbul 1991.

ÖNEY, Celal, "'Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD'nin Rolü Nasıl Başlamıştır?'" , *History Studies*, C. III, Özel Sayı, 2011, s. 229-244.

ÖRENÇ, Ali Fuat, *Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul 1995.

ÖZCAN, Uğur, *Osmanlı- Karadağ Siyasi İlişkileri*, TTK Basımevi, Ankara 2012.

ÖZCAN Uğur - TEMİZER, Abidin *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Karadağ'da Türk Sefirleri ve Şehbenderleri*, Belge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

ÖZKAN, Ayşe, "Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ'da Müslüman Emlaki Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXV, S. 59, 2016, s. 85-114.

PHILLIOU, Christine, "Osmanlı Yönetimi'ndeki Fenerli Nüfuzunun Çözümlemesi", *Toplumsal Tarih*, çev. Nilüfer Kaya, S. 193, İstanbul 2010, s. 54-69.

Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1306, C. II, yay. haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2003.

SANDER, Oral – FİŞEK Kurthan, *Amerikan Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929)*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.

SELVİ, Haluk , *Millet-i Sadıkada İsyân, Ermeni Komitacılarının Gizli Mektupları (1878-1923)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

SEZER, Cemal, "Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Olan Etkileri (1890-1914)", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1-2, 2010, s. 57-69.

SONYEL, Salahi R., *Osmanlı Ermenileri*, çev. Ayden Birerdinç, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009.

SÖZEN, Zeynep, *Fenerli Beyler 110 Yıllık Öyküsü (1711-1821)*, Aybay Yayınları, İstanbul 2000.

STRAUSS, Johann, "Fenerliler ve Türk Dili" çev. *Toplumsal Tarih*, çev. Nilüfer Kaya, S. 193, İstanbul 2010, s. 70-79.

STURDZA, Mihail Dimitri, *Grandes Familles De Gre'ce (d' Albanie et de Constantinople Dictionnaire Historique et Généalogique)*, M-D Sturdza, Paris 1999.

ŞEBER Nurdan İpek, "Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 38, 2011, s. 236-262.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013.

TARHAN, Abdülhak Hamid, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Hatıraları*, haz. İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

The American Journal of Interantional Law, C.V/1, Baker, Voorhis & Company, New York 1911, s. 42-73

TURAL, Erkan, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi*, TODAİE, Ankara 2009.

UÇAR, Ahmet, *Sultan, Güç ve Hassasiyet*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/2, TTK Basımevi, Ankara 1995

ÜREKLİ, Fatma , *Belgelerle 1889/ 1894 Afetlerinde Osmanlı-Amerikan Yardımlaşması*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007.

MAHMUT AKPINAR

VARLIK, Bülent, “Musavver Şikago Sergisi 1893”, *Kebikeç*, S.1, 1995, s. 35-42.

ZEYREK, Suat, “II. Meşrutîye’te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyânları ve Sonuçları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 33, 2012, s. 299- 336.

OSMANLI DEVLETİ'NİN HİZMETİNDE BİR YENİ FENERLİ:
ALEKSANDIR MAVROYENİ BEY (1848-1929)

EKLER

EK-1: *Sisam Beyliği* sırasındaki fotoğrafı (Vikipedi)

